

साप्ताहिक पत्रिकामा दलीय राजनीति

तिलक पाठक

नेपालमा साप्ताहिक पत्रिका भन्ने वित्तिकै राजनीतिक विषयवस्तुलाई मात्र प्राथमिकता दिने पार्टी विशेषसँग सम्बन्धित पत्रिका भन्ने बुझिन्छ। यद्यपि तिनमा अर्थ, मनोरञ्जन, खेलकुदलगायत विविध सामग्री पनि प्रकाशित भएको पाइन्छ। राजनीतिलाई प्राथमिकता नदिने साप्ताहिक पनि नभएका होइनन् तर साप्ताहिक पत्रिकाको छवि राजनीतिकेन्द्रित, मिसन पत्रकारितासँगै जोडिएको छ। २००७ सालमा प्रजातन्त्र ल्याएपछि होस् वा २०१७ सालमा प्रजातन्त्र गुमाएपछि, साप्ताहिक पत्रिकाहरूले राजनीतिक उद्देश्यमा केन्द्रित रहेर निरन्तर सङ्घर्ष गर्दै आएको इतिहास छ। यो क्रम २०४६ सालमा प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना भएपछि पनि जारी रह्यो।

पञ्चायतकालमा अधिकांश साप्ताहिक पत्रिकाको मुख्य उद्देश्य मुलुकमा प्रजातन्त्रको बहाली गर्नु थियो। यस क्रममा उनीहरूले निरन्तर दुःखकष्ट भेलिरहे। २०४६ सालमा त्यो साभ्ना उद्देश्य पूरा भयो तर राजनीतिलाई केन्द्रबिन्दु बनाउने तिनको शैली फेरिएन। बरु ती पहिलेभन्दा अझ बढी प्रस्ट रूपमा दलविशेषमा विभाजित भएर देखा पर्न थाले। राजनीतिक दल निकट भएर नयाँ-नयाँ पत्रिका प्रकाशन गर्ने प्रतिस्पर्धा चल्यो। केही साप्ताहिक पत्रिका व्यावसायिक रूपमा अघि बढे पनि अधिकांशले 'आफ्नो' पार्टीको पृष्ठपोषण गर्ने कामलाई निरन्तरता दिइरहे। यसैबीच दैनिक पत्रिकाहरूमा आएको व्यवसायिकताले साप्ताहिकहरूलाई पनि केही हदसम्म त्यसतर्फ उन्मुख हुन उत्प्रेरित गर्‍यो। तर २०६१ माघ १९ को शाही कदमपश्चात् साप्ताहिक पत्रिकाहरू फेरि पहिले भैं लोकतन्त्रको साभ्ना उद्देश्य लिएर मिसन पत्रकारितामा होमिए। २०६३ वैशाखमा

त्यो उद्देश्य पूरा भयो तर यसपालि पनि इतिहास दोहोच्याउँदै साप्ताहिक पत्रिकाहरू पुनः दलविशेषको पृष्ठपोषण कार्यमा उसैगरी संलग्न भए । आफ्नो दलीय संलग्नतालाई कम गर्दै व्यावसायिक बन्न उनीहरूले रुचि देखाएनन् ।

भनिन्छ, साप्ताहिक पत्रिकामा काम गर्ने पत्रकारहरू कुनै न कुनै पार्टीसँग आबद्ध छन् । उनीहरू सत्य तथ्य खोज्नेभन्दा पनि दलको स्वार्थअनुसार काम गर्छन् । आफू आबद्ध रहेको पार्टीले जे गरे पनि त्यसको समर्थन मात्र गर्छन् र अन्य पार्टीलाई गाली मात्र गर्छन् । यस्तै आरोप/मान्यताहरूको पृष्ठभूमिमा यो लेख साप्ताहिक पत्रिका र राजनीतिको अन्तरसम्बन्धमा केन्द्रित छ ।¹

अध्ययन विधि र लेखको संरचना

प्रस्तुत लेख सर्वेक्षण र सामग्री विश्लेषण विधिमा आधारित छ । काठमाडौं उपत्यकाबाट प्रकाशन हुने २४ ओटा साप्ताहिक पत्रिकामा कार्यरत संवाददातादेखि सम्पादकसम्मका १०८ जना पत्रकारबीच २०६३ साल जेठ महिनामा सर्वेक्षण गरिएको थियो । सर्वेक्षणको उद्देश्य राजनीतिमा उनीहरूको आबद्धता, त्यसको कारण, प्रभाव र आफूले गरिरहेको पत्रकारिताप्रति तिनको धारणा जान्नु थियो । सीमित स्रोत र साधनका कारण सबै साप्ताहिकलाई सर्वेक्षणमा समावेश गर्न नसकिने अवस्था एकातिर थियो भने अर्कातिर सयौं साप्ताहिकमध्येबाट नियमित एवं महत्त्वपूर्ण २४ ओटाको निष्पक्ष छनोट गर्नु आफैँमा चुनौतीपूर्ण कार्य थियो । त्यसका निम्ति प्रेस काउन्सिलको तीसौं प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका पत्रिकाको सूचीलाई आधार बनाउँदै उपत्यकाका पाँचओटा पत्रिका पसलेसँग नियमित रूपमा उनीहरूको पसलमा आउने साप्ताहिक पत्रिकाको विवरण मागियो । यसो गर्दा त्यस्ता पत्रिकाको सङ्ख्या २४ भन्दा बढी भएकाले बढी जतिलाई गोला प्रथाद्वारा अध्ययनको सूचीबाट हटाइयो । अध्ययनकर्ताको पूर्वाग्रह नभक्तिक्योस् भन्नका लागि गोला प्रथा अपनाइएको हो । साप्ताहिक नै भए पनि म्यागेजिनको रूपमा प्रकाशित पत्रिकाहरूलाई भने अध्ययनमा समावेश नै गरिएन ।

सामग्री विश्लेषणका लागि चाहिँ सर्वेक्षणमा समावेश भएकै मध्येबाट विभिन्न पार्टीका निकट भनिदै/मानिदै आएका चारओटा साप्ताहिक *देशान्तर*, *दृष्टि*, *तरुण* र *जनभावना*लाई प्रतिनिधि पत्रिकाको रूपमा छनोट गरियो । यसमध्ये *देशान्तर*लाई नेपाली काङ्ग्रेस निकट, *दृष्टि*लाई नेकपा (एमाले) निकट,

¹ यो लेख त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषयमा स्नातकोत्तर तहको लागि तयार गरिएको शोधपत्र (पाठक २०६३) मा आधारित छ ।

तरुणलाई नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिक निकट र जनभावनालाई राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी निकट मानिदै आएको छ। स्वयं सम्बन्धित पत्रिकाका सम्पादकहरूले नै यो कुरालाई स्वीकार गरेकाले पनि यी पत्रिकाहरूले प्रतिनिधित्व गर्न सक्छन् भनेर सामग्री विश्लेषणमा छनोट गरिएको हो।^१ सर्वेक्षण गरिएकै महिना, २०६३ जेठका अङ्कहरूमा प्रकाशित सामग्रीलाई विश्लेषणका निम्ति उपयोग गरिएको छ।

सामग्री विश्लेषणमा ती साप्ताहिकहरूको प्रथम पृष्ठमा प्रकाशित समाचारलाई मात्रै समावेश गरिएको छ। यसमा मुख्यतः समाचार/विचार कुन पार्टीको विषयमा छ र त्यसमा प्रयोग गरिएका विशेषणहरू कस्ता छन् भन्ने विषयमा ध्यान दिइएको छ। साथै, अतिरिक्त प्रकाशित सामग्रीमा स्रोतको प्रयोग कसरी भइरहेको छ भन्ने कुरालाई पनि आधार बनाइएको छ। विश्लेषणका लागि पहिलो चरणमा समाचारको विषयक्षेत्र छुट्ट्याइयो। त्यसमा विभिन्न राजनीतिक दलहरूलाई अलगअलग विषयक्षेत्रअन्तर्गत राखियो। साथै सेना र राजा तथा राजदरबारका विषयमा समेत समाचारहरू प्रकाशित भएकाले तिनका लागि पनि बेग्लाबेग्लै विषयक्षेत्र निर्धारण गरियो।

सरकारका सन्दर्भमा चाहिँ संयुक्त मन्त्रिमण्डल भएकाले 'दलीय संलग्नता' छुट्ट्याउन अलि गाह्रो पयो। तसर्थ जुन दलको मन्त्री रहेको मन्त्रालयबारे समाचार छापिएको छ त्यसलाई त्यही दल अन्तर्गत राखियो। उदाहरणका लागि गृह मन्त्रालयबारे कुनै समाचार प्रकाशित भएको छ भने त्यो मन्त्रालय नेपाली काङ्ग्रेसले सम्हालेका कारण त्यसलाई नेपाली काङ्ग्रेस अन्तर्गतको विषयक्षेत्रमा राखियो। राजनीतिक दल र तिनका केन्द्रीय सदस्यहरूको बारेमा लेखिएको समाचारलाई राजनीतिक विषयमा राखियो। तर, राजनीतिक दलकै भए पनि केन्द्रीय सदस्यभन्दा तल्लो तहका तथा सरकारी कर्मचारीहरूको विषयमा लेखिएका व्यक्तिकेन्द्रित समाचारहरूलाई भने गैरराजनीतिको श्रेणीमा राखियो।

विषयक्षेत्र छुट्ट्याइसकेपछि समाचारको सकारात्मक र नकारात्मक 'नोसन' छुट्ट्याइयो। विवाद उठाइएको, आलोचना गरिएको, 'रहस्यमय', 'शङ्कास्पद' जस्ता नकारात्मक अर्थ लाग्ने शब्दावली प्रयोग गरेर लेखिएको समाचारलाई नकारात्मक 'नोसन' को समाचार मानियो। त्यस्तै, कुनै पार्टीको निर्णय, प्रशंसा र कसैको

^१ देशान्तरका सम्पादक कविर राणा, दृष्टिका सम्पादक शम्भु श्रेष्ठ र तरुण साप्ताहिकका सम्पादक परशु घिमिरेले आफ्नो दलगत संलग्नता लुकाउन चाहिनन्। जनभावनाको भने पाठकहरूबीच स्वीकृत छविका आधारमा छनोट गरिएको हो।

विषयमा लागेको आक्षेपको खण्डन तथा बचाउ गर्दै लेखिएको समाचारलाई सकारात्मक 'नोसन' को समाचार भन्ने आधार मानियो । यसरी वर्गीकरण गर्दा समाचारको आमुखमा उल्लेख गरिएको कुरालाई विशेष ध्यान दिइएको थियो । यसको उद्देश्य साप्ताहिक पत्रिकाको प्रस्तुतिमा सकारात्मक/नकारात्मक कस्ता समाचारले प्राथमिकता पाएका छन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउनु थियो । यसले उनीहरूको राजनीतिक भुकाव वा पूर्वाग्रह थाहा पाउन सहज बनाउँथ्यो ।

प्रस्तुत लेखमा साप्ताहिक पत्रिकामा दलीय राजनीतिले पाएको प्राथमिकता र त्यसका कारणलाई खोतल्ने प्रयास गरिएको छ । लेखको पहिलो खण्डमा राजनीतिलाई केन्द्रमा राख्दै साप्ताहिक पत्रिकाहरूको विगतको चर्चा गरिएको छ । यसअन्तर्गत खास गरी पञ्चायती कालरात्रिमा प्रजातन्त्र पक्षधरहरूले पञ्चायतको समाप्ति प्रजातन्त्र प्राप्तिको मिसनका लागि साप्ताहिक पत्रिकाहरूको प्रकाशन गर्ने गरेको र प्रजातन्त्र विरोधीहरूले पार्टी प्रणालीको विरोध र निर्दलीय पञ्चायत व्यवस्थाको वकालतका लागि पत्रिका चलाउने गरेको प्रसङ्ग समेटिएको छ । यो ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको सन्दर्भमा प्रजातन्त्र पक्षधर पत्रिकाहरू २०४६ सालमा प्रजातन्त्रको पुनःस्थापनाद्वारा उक्त मिसन पूरा भएपश्चात् पनि व्यावसायिक धारमा आउन सकेनन् । तिनले प्रस्ट रूपमा पार्टीविशेषको पक्षमा आफूलाई उभ्याए जुन प्रवृत्तिले जनआन्दोलन २०६२/६३ को सफलतापश्चात् पनि निरन्तरता पाइरहेको छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा दोस्रो खण्डमा साप्ताहिक पत्रिकाले के कसरी एक वा अर्को पार्टीको पक्षपोषण गर्दै आएका छन् भन्ने कुरा प्रस्टचाइएको छ । यसका लागि प्रकाशित सामग्रीहरूको विषयवस्तु विश्लेषण गरी तिनको राजनीतिक पक्षधरता केलाइएको छ । तेस्रो खण्डमा यस्तो पक्षधरता पछ्याडिका विविध कारणहरूको खोजी गरिएको छ । अन्तमा निष्कर्ष प्रस्तुत छ ।

साप्ताहिक पत्रिकाको विगत

एक शताब्दीभन्दा लामो नेपाली पत्रकारिताको इतिहास साप्ताहिक पत्रिकाबाटै सुरु भएको पाइन्छ । १९५८ सालमा प्रकाशित *गोरखापत्र* नै नेपालबाट नेपाली भाषामा प्रकाशित पहिलो साप्ताहिक पत्रिका हो ।^३ यस आधारमा नेपाली साप्ताहिक पत्रिकाले एक सय पाँच वर्षको इतिहास पूरा गरिसकेको छ । "*गोरखापत्र*मा

^३ त्यतिखेर साप्ताहिक रूपमा प्रकाशित त्यही *गोरखापत्र* ४२ वर्षपछि २००० साल असोज २९ गतेदेखि साताको दुईपटक, २००३ साल पुस ८ गतेदेखि साताको तीन पटक हुँदै २०१७ साल फागुन ७ गतेदेखि दैनिक प्रकाशन भएको हो (देवकोटा २०५९) ।

सरकारी लगानी रहे पनि निजीस्तरबाट प्रकाशित पहिलो साप्ताहिक भने युगवाणी थियो, जुन चाहिँ गोरखापत्र प्रकाशन सुरु भएको आधा शताब्दीपश्चात् अर्थात् वि.सं. २००४ माघ १३ गते प्रकाशन सुरु भएको थियो” (कार्की २०६०: २४-२५) । राणाशासनका विरुद्ध जनचेतना जागृत गराउने उद्देश्यले प्रवासमा बस्ने नेपालीहरूद्वारा यो पत्रिका बनारसबाट प्रकाशन गरिएको थियो । यसपछि भारतको कलकत्ता, बनारस, दार्जीलिङ आदि ठाउँबाट गोर्खाली, राजभक्ति, गोर्खा संसार, तरुण गोर्खा, नेपाल पुकार लगायतका पत्रिका प्रकाशन भएका थिए । गोर्खापत्रपछि नेपालबाटै साप्ताहिक पत्रिका प्रकाशन हुन चाहिँ आधा शताब्दी पर्खिनुपयो । २००७ साल फागुन ४ गते हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको सम्पादनमा निस्केको जागरण नेपालबाट नेपाली भाषामा प्रकाशन भएको दोस्रो साप्ताहिक पत्रिका हो ।

२००७ साल फागुन ७ गते प्रजातन्त्रको स्थापना भएपछि भने पत्रपत्रिकाको प्रकाशनमा पनि वृद्धि हुन थाल्यो । खुला वातावरण भएकाले २०१७ सालसम्ममा थुप्रै नयाँ पत्रपत्रिका प्रकाशन भइसकेका थिए । तीमध्ये अधिकांश साप्ताहिक र कुनै न कुनै राजनीतिक पार्टीसँग सम्बन्धित थिए । “वि.सं. २००७ देखि २०१७ सालसम्मको प्रकाशन गतिविधि राजनीतिक पार्टीसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित हुन पुग्यो । प्रकाशनहरू कुनै न कुनै राजनीतिक दलको मुखपत्रको रूपमा बजारमा देखिन थाले” (खनाल र अरू २०५४: ८०) ।

कमजोर लगानीमा प्रकाशन भएका कारण यी पत्रिका निरन्तरता पाउन चाहिँ धेरै गाह्रो थियो । त्यसैले पनि यसबीच साप्ताहिक पत्रिकाहरू प्रकाशन हुने र बन्द हुने क्रम चलिरह्यो । यस अवधिमा प्रकाशन भएकामध्ये कतिपय साप्ताहिक उल्लेखनीय छन् । संसदीय व्यवस्थाको स्थापना भएका बखत २०१७ साल वैशाख ३० गते मदनमणि दीक्षितको सम्पादनमा निस्केको समीक्षा यस्तैमध्येको एक हो । यसले लिएको नीति र समाचार शैली पनि त्यतिखेरका अन्य साप्ताहिक पत्रिकाको भन्दा फरक पाइन्छ ।^४

त्यतिखेरका साप्ताहिक पत्रिकाहरूको उद्देश्य राजनीतिक चेतना जागृत गराउनु थियो । समीक्षा साप्ताहिकले पनि आफ्नो पहिलो सम्पादकीयमा “जनमत सङ्गठित गर्न र जनताको राजनीतिक चेतनालाई माथि उठाउन” (देवकोटा २०५९: ११७)

^४ “यस पत्रिकामा समाचारलाई समीक्षात्मक रूपबाट प्रस्तुत गर्नु, ‘सहयोगीको विचार’ शीर्षक निकाल्नु, ‘व्यक्तित्वको खोजी’ शीर्षकमा प्रमुख व्यक्तित्वहरूको मूल्याङ्कन आधारित परिचय दिनु, ‘इतिहासको पाना’ स्तम्भ र ‘सामयिक चर्चा’ स्तम्भ आदि नयाँनयाँ शीर्षक र स्तम्भ निकाल्ने गरेको पाइन्छ, जो यसभन्दा अगाडिका अन्य पत्रिकाहरूमा देखा पर्ने गरेको थिएन । साथै यस पत्रिकाको लेखनशैलीमा पनि एउटा नयाँपन पाइन्छ, जसले गर्दा यसको नीतिभन्दा स्तर उठेको छ भन्नुपर्छ” (देवकोटा २०५९: ३८) ।

पत्रिका प्रकाशन गरिएको उल्लेख गरेको थियो । यस अवधिमा विभिन्न राजनीतिक दल र तिनका वर्गीय सङ्गठनले पनि आ-आफ्नै मुखपत्र प्रकाशन गर्न थालेका थिए । अन्य कतिपय पत्रिकाहरू समेत राजनीतिक दल र सङ्गठनकै सहयोगमा सञ्चालित थिए । “२००७ सालदेखि २०१७ साल मार्ग मसान्तसम्म देखा परेका पत्रपत्रिकाहरूमध्ये धेरैजसो विभिन्न राजनीतिक सङ्गठनहरूको प्रेरणा, सहयोग, सञ्चालन तथा मुखपत्रकै रूपमा जन्माइएका र जन्मिएका हुन् । पछि गएर जसरी राजनीतिक संस्थाहरू दुर्बल भई त्यसको गतिविधिमा शिथिलता आयो, त्यसरी नै निस्केका पत्रपत्रिकाहरू पनि शिथिल भई देखा पर्न छोड्दै गए” (देवकोटा २०५९: १६१) ।

साप्ताहिक पत्रिकाहरूको प्रकाशन बढिरहेको स्थितिमा २०१७ सालमा प्रजातन्त्रको हत्या भयो । र, मुलुकमा दलविहीन पञ्चायती व्यवस्थाको उदय भयो । पहिलेदेखि नै आर्थिक समस्या भोगिरहेका साप्ताहिकहरूले त्यसपछि प्रशासनिक हस्तक्षेपसमेत सहनुपयो । कठोर प्रेस कानूनका अगाडि धेरै साप्ताहिक पत्रिका टिक्न सकेनन् । पत्रिका प्रकाशनमा नियन्त्रण सुरु भयो । *नयाँ सन्देश*, *मातृभूमि*, *लुम्बिनी*, *हिमदूत* लगायतका साप्ताहिक पत्रिका कारवाहीमा परे । प्रशासनिक बाधा र आर्थिक सङ्कटको च्यापमा परेर केही साप्ताहिक पत्रिका बन्द पनि भए । तैपनि, त्यतिखेरको मूल धारका मिडिया साप्ताहिक अखबार नै थिए ।

२०१७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपश्चात् प्रकाशनको क्षेत्रमा पनि परिवर्तन आयो । राजनीतिक/वैचारिक विविधता भन्ने कुरा छेउ लाग्न पुग्यो । पञ्चायत व्यवस्थालाई आघात पुऱ्याउने कुनै पनि कुरा प्रेसमा आउन नसक्ने कानूनी प्रावधान राखिए । प्रेसको भूमिका साँघुरो मात्र पारिएन, पञ्चायतविरोधी विचारधाराका कतिपय पत्रिकाहरूमाथि प्रतिबन्ध नै लगाइयो । “राजनीतिक उद्देश्यले प्रकाशित पत्रपत्रिका तथा पार्टीका मुखपत्र वि.सं. २०१७ साल पुस १ गतेदेखि बन्द गरिए” (पाण्डे २०५५: ४७) । फलस्वरूप राजनीतिक पत्रिका दुर्लभ हुँदै गए र साहित्यिक पत्रपत्रिकाको बाहुल्य देखियो । राजनीतिक भनिएका पत्रपत्रिका पनि प्रायः पञ्चायतको गुणगान गाउनमा मात्रै सीमित थिए ।

यस्तो बेलामा पनि नयाँ साप्ताहिक पत्रिकाहरू दर्ता हुने क्रम भने रोकिएको थिएन । यस्ता पत्रिकाहरूमध्ये धेरैजसो सत्ताको गुणगान गाउन व्यस्त भए भने केही चाहिँ प्रजातन्त्रका लागि सङ्घर्ष गर्दै अघि बढे । जे होस्, साप्ताहिक पत्रिकाहरू राजनीतिक प्रभावबाट मुक्त हुन भने सकेनन् । “नेपालमा संसदीय व्यवस्था भङ्ग भई पञ्चायती व्यवस्थाको सुरुको समय २०१८ साल श्रावण १८ गतेदेखि श्री रमेशनाथ पाण्डेको सम्पादनमा निस्कन थालेको *नयाँ सन्देश* साप्ताहिक पल्टाउने हो भने यो जन्मनुको कारण नै कम्युनिस्ट नीतिको विरोध गर्नु भन्ने देखिन्छ”

(देवकोटा २०५९: ३८-३९)। कतिपय पत्रपत्रिकाहरू चाहिँ सुरुमा सरकारका आलोचक भए पनि पछि गएर सहयोगी बनेका देखिन्छन्। त्यतिखेरको नयाँ समाज साप्ताहिकलाई यसको उदाहरणका रूपमा लिन सकिन्छ।^४

२०३६ सालको जनमत सङ्ग्रहताका चाहिँ नेपाली प्रेसले फड्को मार्यो। छापाखाना र प्रकाशनसम्बन्धी कठोर ऐन कानूनहरू निष्क्रिय भए। पक्षविपक्षको प्रचार प्रसारका लागि छुट्टै दिने व्यवस्था गरियो। साप्ताहिक पत्रिकाहरूको प्रकाशन पनि फस्टायो।

यो समय साप्ताहिक पत्रिकाहरू तीन धारको प्रतिनिधित्व गर्दथे। पहिलो, पञ्चायती व्यवस्थाको समर्थन; दोस्रो, प्रजातान्त्रिक विचारको सञ्चार; र तेस्रो, कम्युनिस्ट विचारधाराको प्रचार। यद्यपि यी विचारधाराहरूभित्र पनि प्रशस्त अन्तरविरोध र अवसरवादले पत्रकारितालाई गाँजेको थियो। तर यस समयलाई साप्ताहिक पत्रिकाहरूको लागि स्वर्णकाल पनि भनिन्छ। *विमर्श*, *छलफल*, *दृष्टि*, *नेपालीपत्र*, *राष्ट्रपुकार*, *पुनर्जागरण* इत्यादि पत्रिकालाई यो समयका उल्लेखनीय साप्ताहिक पत्रिकाका रूपमा लिइन्छ” (कार्की २०६०: २४-२५)। त्यस बेला पञ्चायती व्यवस्थाका हिमायती र बहुदलीय व्यवस्थाका पक्षधर प्रकाशनहरूबीच जुहारी नै चलेको थियो। “जनमत सङ्ग्रहपछि नेपालमा प्रकाशनहरू स्पष्टतः दुई खेमामा विभाजित भएका थिए। पहिलो खेमा जो पञ्चायतको पक्षमा वकालत गर्दथे भने दोस्रो खेमामा विभाजित बनेका प्रकाशनहरू जनमत सङ्ग्रहको समयमा खुलेर अभ्यास गर्न पाएको अवसर चुकाउन चाहँदैनथे” (खनाल र अरू २०५४: ८२)।

अझ स्पष्टसँग केलाउँदा जनमत सङ्ग्रहको घोषणापछि नेपाली पत्रकारितामा दुईओटा राजनीतिक धार देखा पर्दछ। यीमध्ये एउटा धार पूर्ण प्रजातान्त्रिक परिवर्तनको पक्षमा थियो भने अर्को धार क्रमिक प्रजातान्त्रिक सुधारको पक्षमा। पूर्ण प्रजातान्त्रिक परिवर्तनको पक्षधरका रूपमा स्थापित थियो- *राष्ट्रपुकार* साप्ताहिक। होमनाथ दाहालको सम्पादन र प्रकाशनमा छापिने यो पत्रिका नेपाली काङ्ग्रेस समर्थक थियो र सुरुदेखि नै सरकारको वक्रदृष्टिमा रथ्यो। क्रमिक प्रजातान्त्रिक सुधारको पक्षमा देखा परेको प्रकाशन थियो- साप्ताहिक *विमर्श*। यो पत्रिका जनमत सङ्ग्रहको वर्षभरि नै सुधारिएको पञ्चायतका पक्षमा सक्रिय रथ्यो (नेपाल २०५७: १०)।

^४ “२०१९ साल आषाढ १३ गतेदेखि श्री शिवहरसिंह प्रधानको सम्पादनमा निस्केको हिन्दी भाषाको नयाँ समाज साप्ताहिक हेर्ने हो भने यसले आफ्नो जीवनयात्रामा श्री ५ को सरकारमा बसेका मन्त्रीहरूले गरेका खराब कार्यको आलोचना गर्ने र पछि त्यसलाई ढाकछोप गर्ने गरेको पनि देखिन्छ” (देवकोटा २०५९: ३९)।

पत्रकारिताले केही मात्रामा खुला वातावरणको अनुभव गरेको यस समयमा प्रकाशन दर्ता गराउने होडबाजी नै चल्यो । यस्ता पत्रिका केही अङ्क निकालेर बन्द गर्नेहरूको सङ्ख्या पनि कम थिएन । जनमत सङ्ग्रहका सन्दर्भमा अधिकांश साप्ताहिक पत्रिकाको मिसन बहुदललाई जिताउनु नै रहेको थियो । र तिनले खुलेर, सशक्त रूपमा बहुदलको प्रचारप्रसार गरे । नेपालमा मिसन पत्रकारिताको छविलाई दलीय राजनीतिसँग अभिन्न रूपले जोड्ने यस समयको योगदान सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण देखिएको छ । “नेपालमा जनमत सङ्ग्रहपछि सुरु भएको सशक्त पत्रकारिताको स्वरूप केही व्यावसायिक देखिए पनि यो मिसन पत्रकारिता नै थियो” (पाण्डे २०५५: ७०) ।

२०३७ सालमा भएको जनमत सङ्ग्रहको नतिजा पञ्चायतको पक्षमा गए तापनि नेपाली पत्रकारिता सङ्कुचित भएर बसेन । पत्रकारितालाई नाफा कमाउने व्यवसाय होइन नागरिकहरूको राजनीतिक चेतना उठाउने माध्यमका रूपमा अधि बढाउन त्यस बखतका सम्पादक/प्रकाशकहरू दिलोज्यानले लागिपरेका थिए । “राजनीतिक कार्यकर्ता, साहित्यकार र व्यवस्थाविरोधी युवाहरूको बाहुल्य थियो, त्यस बखतको पत्रकारितामा” (गौतम र हुमागाईं २०६१: २८) यतिसम्म कि पत्रकार भन्नेवित्तिकै त्यतिखेर राजनीतिक दलको कार्यकर्ताको रूपमा लिइन्थ्यो । यसै सन्दर्भमा केदार शर्मा लेख्छन्:

२०४६ सालअघि धेरै मानिसहरू ‘पत्रकार कि त पार्टीका कार्यकर्ता हुन्छन् नभए वरफबागका कर्मचारी हुन्छन्’ भन्ने गर्दथे । अनौठो कुरा के थियो भने पत्रकारहरूलाई कसैले त्यसो भन्दा हाम्रो चित्त दुख्दैनथ्यो, हामी प्रतिवाद गर्दैनथ्यौं । कारण स्पष्ट थियो, हामी आफू वरफबाग वा अन्य सरकारी निकायका प्रत्यक्ष/परोक्ष कर्मचारी थिएनौं र पार्टी कार्यकर्ता भन्नु हाम्रा लागि अपमानजनक कुरा थिएन । त्यस बेला पार्टीका कार्यकर्ता भन्दा ‘पञ्चायत विरोधी’ भन्ने बुझिन्थ्यो, जुन हाम्रा लागि गर्वको कुरा थियो (शर्मा २०६३: १७८) ।

२०३६-०४६ को दशकमा पनि साप्ताहिक पत्रिकाहरूकै भूमिका अर्थपूर्ण रह्यो । “सत्याग्रहपछि संस्थागत रूपले प्रकाशित हुन थालेको देशान्तर साप्ताहिकले पत्रकारितामा अभ्र नयाँपन दियो” (पाण्डे २०५५: ७४) । जे होस्, त्यतिखेरका साप्ताहिकहरूको मिसन नै थियो, पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्य गर्ने । “प्रकाश, छलफल र दृष्टि साप्ताहिकले मिसन जर्नालिज्म गर्दै त्यति बेलाको कम्युनिस्ट आन्दोलनलाई नयाँ चरणमा प्रवेश गराए । नेकपा मालेको भूमिगत नेतृत्वलाई दृष्टि साप्ताहिकले निरन्तर रूपमा प्रतिनिधित्व गर्‍यो । तीनऔँटै पत्रिकाका

सम्पादक रहनुभएका पत्रकार रघु पन्तले त्यस बेला पत्रकारिताले बल र शक्तिमा विश्वास गर्ने शक्तिविरुद्ध विचारको लडाइँ लडेका थियौं भन्ने दृष्टिकोण राख्नुहुन्छ” (पाण्डे २०५५: ७५ मा उद्धृत) ।

साप्ताहिक पत्रिकाहरूले निरन्तर दुःखकष्ट भेल्दै विचारको लडाइँ लडेकै कारण जनमत सङ्ग्रहदेखि यिनको प्रतिष्ठा पनि बह्रद्वै गयो । “२०३६-२०४६ बीचको अवधिको नेपाली पत्रकारिताको मूलधार साप्ताहिक पत्रपत्रिकाले नै हाँकेका थिए” (घिमिरे २०६१: २९) । त्यसताका राजनीतिक दलहरू प्रतिबन्धित रहेकाले दलीय गतिविधि पूर्णतः भूमिगत नै थिए । त्यस्तो स्थितिमा भूमिगत नेताहरूसँग भेरेर अन्तर्वार्ता ल्याउनु र पार्टीको समाचार सङ्कलन तथा प्रकाशन गर्नु साँच्चै चुनौतीपूर्ण काम थियो । तर पत्रकारहरू कहिल्यै चुनौतीदेखि डराएनन् ।

काठमाडौँबाट प्रकाशित हुने साप्ताहिक पत्रिकाहरू प्रतिबन्धित बहुदलवादी पार्टीका कुराहरू बाहिर ल्याउने माध्यम बनेका थिए । त्यसो गरेबापत पत्रिकाको दर्ता खारेज हुन्थ्यो । तैपनि एउटा पत्रिका बन्द भए अर्को नाममा सुरु गरिन्थ्यो । पत्रिका चलाउनु एक प्रकारले प्रजातन्त्रका लागि आन्दोलन गर्नुजस्तै थियो र सबैको ध्याउन्न प्रजातन्त्रको वकालत गर्नेपट्टि नै थियो । यी पत्रिकाहरूले पञ्चायतको विपक्षमा र बहुदलीय प्रजातन्त्रको पक्षमा जनमत बनाउन प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गरेका थिए (वन्त सन् २००४: ५८६) ।

प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना भएपछि २०४७ सालमा नेपाल अधिराज्यको संविधानले नै छापाखाना तथा प्रकाशन स्वतन्त्रताको ग्यारेण्टी गर्‍यो ।^६ त्यसपछि चाहिँ पत्रिकाको प्रकाशनमा वृद्धि मात्र भएन, व्यावसायिक लक्ष्य लिएर समेत केही प्रकाशन गृहहरू अगाडि आए । नयाँ-नयाँ उपकरण र प्रविधि भित्रिँदै गए । पत्रकारितामा व्यावसायिकता बढ्यो । प्रेसमा लगानी गर्न उद्योगी, व्यापारी वर्ग आकर्षित भए । साप्ताहिक पत्रिकाहरू रङ्गिन कलेवरमा समेत प्रकाशित हुन

^६ नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १३ को उपधारा १ (छापाखाना तथा पत्रपत्रिकासम्बन्धी हक) मा भनिएको छ, “कुनै समाचार, लेख वा अन्य कुनै पाठ्यसामग्री प्रकाशित गर्नुपूर्व प्रतिबन्ध लगाइने छैन । तर, नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति वा सम्प्रदायहरूका बीचको सुसम्बन्धमा खलल पार्ने वा राजद्रोह, गालीबेइज्जती वा अदालतको अपहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन दिने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मुनासिब प्रतिबन्ध लगाइने गरी कानुन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।” त्यस्तै उपधारा २ मा “कुनै समाचार, लेख वा अन्य कुनै पाठ्यसामग्री मुद्रण गरेबापत छापाखाना बन्द वा जफत गरिने छैन” भन्ने कुरा उल्लेख छ भने उपधारा ३ मा चाहिँ “कुनै समाचार, लेख वा अन्य कुनै पाठ्यसामग्री प्रकाशित गरेबापत कुनै समाचारपत्र वा कुनै पत्रिकाको दर्ता खारेज गरिने छैन” भन्ने उल्लेख गरिएको छ (श्री ५ को सरकार २०४७: १०) ।

थाले । प्रेस काउन्सिलको अभिलेखअनुसार आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को अन्त्यसम्म समाचारमूलक पत्रपत्रिकाको कुल दर्ता सङ्ख्या २१८१ पुगेको थियो । यसमध्ये दैनिक पत्रिका ३०७, अर्ध साप्ताहिक २१, साप्ताहिक १५५९ र पाक्षिक २९४ ओटा रहेका छन् (प्रेस काउन्सिल नेपाल २०६२: ७१-७२) । यसरी साप्ताहिक पत्रिकाको दर्ता सङ्ख्या १५५९ भए पनि तीमध्ये धेरैजसो नियमित छैनन् । कतिपय पत्रिका दर्ता भएर पनि प्रकाशित हुन सकेका छैनन् भने कतिपय साप्ताहिक केही महिना/वर्ष चलेर बन्द भएका छन् ।

समाचार प्रस्तुति र पक्षधरता: केही विषयवस्तु विश्लेषण

साप्ताहिक पत्रिकामा राजनीतिक पक्षधरता हेर्नका लागि चारओटा साप्ताहिकको सामग्री विश्लेषण गरिएको थियो । यसका निम्ति २०६३ जेठ महिनाभरि प्रकाशित देशान्तर, दृष्टि, तरुण र जनभावनाका प्रथम पृष्ठमा छापिएका समाचारलाई समावेश गरियो ।^७ यस क्रममा देशान्तरका २० ओटा, दृष्टिका २५ ओटा, तरुणका ३६ ओटा र जनभावनाका ३८ गरी कुल १ सय १९ ओटा समाचार समाविष्ट हुन पुगे । यी समाचारलाई सकारात्मक र नकारात्मक 'नोसन' का आधारमा विश्लेषण गरियो । यसो गर्दा ती पत्रिकाहरूमा २४ प्रतिशत सकारात्मक र ७६ प्रतिशत नकारात्मक 'नोसन' का समाचार प्रथम पृष्ठमा प्रकाशित भएको पाइयो । यसबाट साप्ताहिक पत्रिकाहरूले नकारात्मक समाचारलाई प्राथमिकता दिएको पुष्टि हुन्छ ।

२०६१ माघ १९ को शाही कदमपश्चात् निरङ्कुशताविरुद्ध सङ्घर्ष गर्ने क्रममा अधिकांश साप्ताहिक पत्रिकाको साभ्ना लक्ष्य पूर्ण लोकतन्त्र स्थापना र प्रेस स्वतन्त्रता बनेको थियो । त्यसैले करिब १५ महिना लामो अवधिमा तिनले यो वा त्यो पार्टीको पक्षधरता खासै देखाएका थिएनन् । यद्यपि केही साप्ताहिक शाही शासनको समर्थनमा पनि देखिएका थिए । यो अध्ययन गरेको बखत देशमा लोकतन्त्र भर्खरै स्थापना भएको थियो । त्यतिञ्जेल राजनीतिक दलहरूमा खासै फाटो आइसकेको थिएन र साप्ताहिक पत्रिकाहरू पनि दलीय राजनीतिमा त्यति सारो उत्रिसकेका थिएनन् । तैपनि उक्त साप्ताहिक पत्रिकाहरूमा नकारात्मक समाचारकै बाहुल्य देखियो । यो अवधिमा पुनःस्थापित प्रतिनिधिसभाको घोषणा^८,

^७ जेठ महिनामा देशान्तर साप्ताहिकका चार अङ्क मात्रै प्रकाशन भएका थिए । तरुण, जनभावना र दृष्टिका भने पाँच/पाँच अङ्क प्रकाशित थिए ।

^८ पुनःस्थापित प्रतिनिधिसभाले २०६३ जेठ ४ गते राजाका सम्पूर्ण विशेष अधिकार खारेज गरी राजकीय र सम्प्रभु अधिकार प्रयोग गर्न प्रतिनिधिसभा सार्वभौम भएको घोषणा गरेको थियो ।

प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाको भारत भ्रमण^९ र सुरक्षा निकायका प्रमुखहरूमाथि भएको कारवाही^{१०} नै समाचारका मुख्य विषय बनेका थिए । तर, यी मुद्दामा साप्ताहिक पत्रिकाहरू विभाजित भएको पाइयो ।

पुनःस्थापित प्रतिनिधिसभाको घोषणा

२०६३ जेठ १ गतेको अङ्कमा तरुण र जनभावना दुवै पत्रिकाले प्रतिनिधिसभाले गर्न लागेको बहुप्रचारित घोषणालाई मुख्य समाचार बनाएका थिए । दुवैले ब्यानर शीर्षक दिएर प्रस्तुत गरेको त्यस समाचारको प्रस्तुतिमा भने धेरै भिन्नता थियो । तरुण साप्ताहिकले 'राजालाई ठेगान लगाउने क्रम तीव्र, अब अग्निपरीक्षामा माओवादी' शीर्षकमा तयार पारेको समाचारमा संसदले गर्न लागेको घोषणाले राजाको अधिकार कटौती गर्न लागेको अनुमान गर्दै त्यसलाई 'क्रान्तिकारी राजनीतिक घोषणा' को संज्ञा दिएको थियो । उता जनभावना साप्ताहिकले भने 'सबै निर्णय संसदले गर्ने भए संविधानसभा किन ?' शीर्षकको समाचारमा संसदले गर्न लागेको घोषणाप्रति असन्तुष्टि व्यक्त गरेको थियो । त्यसको भोलिपल्ट प्रकाशित दृष्टि साप्ताहिकले चाहिँ त्यही विषयलाई 'काङ्ग्रेसले खुट्टा कमायो' शीर्षकमा मुख्य समाचारको रूपमा प्रस्तुत गरेको छ । समाचारको सुरुआत नै नकारात्मक वाक्यबाट गरिएको छ, "दुवै काङ्ग्रेसका कारण प्रतिनिधिसभाले हिजो ऐतिहासिक राजनीतिक घोषणा गर्न सकेन" (दृष्टि २०६३क: १) । नेपाली काङ्ग्रेस र काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकले ठोस निर्णय गर्न नसक्दा उनीहरूको नियतमाथि नै प्रश्नचिह्न लाग्न थालेको कुरा समाचारको प्रथम अनुच्छेदमा नै उल्लेख छ ।

देशान्तर साप्ताहिकले भने संसदले घोषणा गरिसकेपछि जेठ ७ गतेको अङ्कमा यो समाचारलाई प्रकाशित गरेको छ । 'घोषणापछि, नेपालमा नवयुगको प्रारम्भ' शीर्षकको मुख्य समाचारको आमुखमै लेखेको छ;

कति दिनपछि हो तर अन्ततः त्यो एक दिन आयो नै र सबै सव्यापसुर्लुप नै पाऱ्यो ।
२३७ वर्षको पर्खाल भत्कियो । पर्खालभित्रका शासक नाङ्गिए । केही दिनअधिसम्म

^९ प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले भारत सरकारको निमन्त्रणामा २०६३ जेठ २३ देखि २६ गतेसम्म त्यहाँको भ्रमण गरेका थिए ।

^{१०} मन्त्रपरिषद्को २०६३ वैशाख २९ गतेको बैठकले सेनावाहेक सुरक्षा निकायका तीनै अङ्ग जनपद, सशस्त्र र राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका प्रमुखहरूसहित नौ उच्च सुरक्षा अधिकृतहरूलाई निलम्बन गरेको थियो । जनआन्दोलन दबाउने विरुद्ध छानविन गर्न सर्वोच्च अदालतका पूर्वन्यायाधीश कृष्णजङ्ग रायमाभीको अध्यक्षतामा गठित उच्चस्तरीय न्यायिक आयोगको सिफारिसको आधारमा सरकारले सो निर्णय गरेको थियो । जनआन्दोलन दबाउन उनीहरूको प्रमुख भूमिका रहेको आयोगको ठहर थियो ।

जनतालाई मुठीका माखा मान्नेहरू आफैं मुठीभित्र मिचिए। नेपाली जनताको अदम्य साहस संसारभरिका लागि उदाहरण बन्यो। हिमालको फेदमा रहेको यो एउटा सानो देश नेपाल विश्व इतिहासमा दोस्रो नेपाली 'म्याग्नाकार्टा' का रूपमा दर्ज भयो। त्यो दिन हो प्रतिनिधिसभाको घोषणा जेठ ४, २०६३। यो घोषणासँगै मुलुकमा नवयुग प्रारम्भ भएको छ (देशान्तर २०६३क: १)।

त्यसको भोलिपल्ट जेठ ८ गते *जनभावना* साप्ताहिकले पनि त्यही घटनालाई मुख्य समाचारको रूपमा प्रस्तुत गरेको छ। 'सात दल र माओवादीबीच के के कुरा मिलेन' शीर्षकको व्यानर समाचारमा नकारात्मक कुरालाई मात्रै जोड दिइएको छ। पत्रिकाको त्यो अङ्कमा प्रतिनिधिसभाको घोषणाको विरोधमा मात्रै दुई कोलमका तीनओटा र तीन कोलमका दुईओटा समाचार प्रकाशित छन्। त्यसैमध्येको 'कानून व्यवसायीहरूको ठहर: न्यायालयको अस्तित्व र विधिको शासन धरापमा' शीर्षकको एउटा समाचारमा कानून व्यवसायीहरूले घोषणाको विरोध गरेको कुरा उल्लेख छ। तर, कुन-कुन कानून व्यवसायीले विरोध गरे भन्ने कुरा समाचारमा खुलाइएको छैन।

जेठ २९ गतेको *जनभावना*को स्थिति पनि उस्तै छ। 'संसदीय सर्वोच्चता कि लोकतान्त्रिक निरङ्कुशता?' शीर्षकको मुख्य समाचारमा संसद्को आलोचना गरिएको छ। शङ्का, रहस्यजस्ता नकारात्मक अर्थ लाग्ने शब्दहरू समाचारको प्रयोग गरिएका छन्। आमुखमा भनिएको छ, "प्रतिनिधिसभाले संसदीय सर्वोच्चताको ऐतिहासिक घोषणा गरेको वर्तमान स्थितिमा कानून व्यवसायीदेखि न्यायिक क्षेत्रसँग आबद्ध व्यक्तिहरू सन्तुष्ट छैनन्" (जनभावना २०६३क: १)। तर, ती कानून व्यवसायी र न्यायिक क्षेत्र आबद्ध व्यक्तिहरू कोको हुन् भन्ने कुरा समाचारमा उल्लेख छैन।

यस प्रकार प्रतिनिधिसभाको घोषणालाई *जनभावना*ले नकारात्मक सन्देश दिने किसिमले प्रस्तुत गरेको छ भने देशान्तर र तरुण साप्ताहिकले प्रशंसा गरेका छन्। दृष्टि साप्ताहिकले भने घोषणाको प्रशंसा गरे पनि त्यसमा भएको ढिलाइलाई लिएर नेपाली काङ्ग्रेस र काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकको आलोचना गरेको छ। एउटै घटनालाई कुनै पत्रिकाले प्रशंसा मात्र र कसैले आलोचना मात्र गरेको स्थितिमा के ठीक र के बेठीक भन्ने छुट्ट्याउन नसकेर पाठकहरू अलमलिन सक्छन्। यस्तै प्रस्तुतिका कारण साप्ताहिक पत्रिकाहरूको विश्वसनीयतामा कमी आउने गरेको हो। घोषणाबारे राजनीतिक दलका नेताहरूका साथसाथै विभिन्न क्षेत्रका व्यक्तिलाई उद्धरण गर्दै समाचार प्रकाशन गरिएको भए त्यो बढी सन्तुलित र निष्पक्ष हुन सक्थ्यो।

प्रधानमन्त्रीको भारत भ्रमण

जेठ २१ को अङ्कमा देशान्तर साप्ताहिकले 'कोइराला भ्रमण १२ अर्बको प्रस्ताव' शीर्षकको समाचारमा कोइरालाको भ्रमणलाई 'ऐतिहासिक' बताउँदै त्यसलाई पुष्टि गर्न भनेको छ, "यो भ्रमण यसकारण पनि ऐतिहासिक हो, जो यसअघि नेपालमा यति शक्तिसम्पन्न प्रधानमन्त्री थिएनन् । यो पटकदेखि वास्तवमै नेपाल र भारतका प्रधानमन्त्रीहरू समकक्षी भएका छन् । पहिले प्राविधिक रूपमा समकक्षी थिए" (देशान्तर २०६३ख: १) । देशान्तरले प्रधानमन्त्रीको भारत भ्रमणको यसरी तारिफ गरे पनि जनभावना र दृष्टि भने सो भ्रमणप्रति सकारात्मक देखिँदैनन् । जेठ २२ को अङ्कमा जनभावना साप्ताहिकले 'गिरिजाको भारत भ्रमण अचानक हुनुको रहस्य' शीर्षकको मुख्य समाचारमा भ्रमणको आलोचना गरेको छ । समाचारमा 'आश्चर्यचकित', 'भयभीत', 'आतङ्कित', 'अप्रत्याशित' जस्ता नकारात्मक अर्थ लाग्ने खालका शब्द प्रयोग भएका छन् । त्यस दिन सोही विषयमा अर्को समाचार लेखिएको छ, 'आशाभन्दा आशङ्का बढी' शीर्षकमा । यस मा पनि 'आशङ्का', 'रहस्यमय' जस्ता नकारात्मक अर्थ लाग्ने शब्दावलीको प्रयोग भएको छ ।

दृष्टि साप्ताहिकले पनि जेठ २३ को अङ्कमा त्यही विषयलाई लिएर प्रधानमन्त्रीको कडा आलोचना गरेको छ । 'अचानक प्रमको दिल्ली भ्रमण किन ?' शीर्षकको मुख्य समाचारको आमुखमा नै लेखिएको छ:

प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले एकदमै छोटो तयारीमा आजदेखि भारतको चारदिने 'सद्भावना भ्रमण' गर्दै हुनुहुन्छ । जनआन्दोलनको सफलतापछि गठित नेपाल सरकारका प्रधानमन्त्रीको भारत भ्रमणका एजेण्डाबारे सार्वभौम नेपाली जनता, पुनःस्थापित प्रतिनिधिसभा र सात दललाई समेत सरकारले कुनै जानकारी नगराउनुले अनेक आशङ्काहरू उठेका छन् । स्वास्थ्य उपचारका लागि बैकक जाने पूर्वनिर्धारित कार्यक्रम रोकेर चार दिनअघि मात्र हतारहतारमा भारत भ्रमण तय गरिनु र भ्रमणका एजेन्डा पारदर्शी नहुनुले पनि प्रधानमन्त्री कोइरालाको यो भ्रमण रहस्यमय बनेको छ (दृष्टि २०६३ख: १) ।

सद्भावना भ्रमणलाई उद्घरण चिह्नभित्र राखिएको छ । अर्थात्, त्यो सद्भावना भ्रमण होइन भन्ने सन्देश दिन खोजिएको छ ।

देशान्तर साप्ताहिकले जेठ २८ को अङ्कमा पनि प्रधानमन्त्रीको भारत भ्रमणलाई मुख्य समाचार बनाएको छ । 'माओवादीको संसद विघटनको माग सर्वत्र अमान्य, प्रधानमन्त्री कोइरालाको भ्रमणबाट उपलब्धि नै उपलब्धि' शीर्षकको मुख्य समाचारमा कोइरालाको अति धेरै तारिफ गर्दै उनलाई जनआन्दोलनका ऐतिहासिक नायक र दक्षिण एसियाका महान् नेता भनी व्याख्या गरिएको छ । भारतीय प्रधानमन्त्री मनमोहन सिंहले यस्ता विशेषण प्रयोग गरेको उल्लेख गर्दै सिंहले भनेजस्तै कोइराला

महान् भएको समाचारमा उल्लेख छ । भ्रमणका उपलब्धि भनी १५ ओटा बुँदालाई 'हाइलाइट' गरी बक्समा राखिएको छ ।

तरुण साप्ताहिकले चाहिँ जेठ २२ को अङ्कमा प्रधानमन्त्रीको मित्रराष्ट्रको भ्रमण भारतकै चाहनामा भएको समाचार प्रकाशन गरेको छ । साथै, भ्रमणको प्रमुख विषय नेपाली सेना, राजा र माओवादी भएको पनि समाचारमा उल्लेख गरिएको छ । यो भ्रमणको विषयमा तरुण साप्ताहिक केही आलोचक रूपमा नै प्रस्तुत भएको देखिन्छ । जेठ २९ को अङ्कमा प्रधानमन्त्रीको भारत भ्रमणले धेरै विषयहरू टुङ्गो लगाउन नसकेको भन्दै सम्पादकीय लेखबाट पनि यो कुराको पुष्टि हुन्छ । यद्यपि टुङ्गो लगाउन नसकेका ती विषयहरू के के थिए त्यो भने खुलाइएको छैन ।

यसरी, प्रधानमन्त्रीको भारत भ्रमणलाई देशान्तर साप्ताहिकले एकोहोरो प्रशंसा गरेको देखिन्छ भने दृष्टि र जनभावनाले चाहिँ एकोहोरो आलोचना । तरुणले पनि आलोचना गर्‍यो यद्यपि त्यो केही नरम थियो । यो तँछ्छडमछ्छडमा प्रधानमन्त्रीको भारत भ्रमणका एजेण्डाहरू भने ओभेलमा परेका छन् । यस सन्दर्भमा पनि साप्ताहिक पत्रिकाहरूले उक्त विषयमा राजनीतिक, आर्थिक लगायत विभिन्न क्षेत्रका विज्ञहरूको विचार लिँदै वस्तुनिष्ठ भएर विश्लेषणात्मक समाचार तयार पारेको भए त्यसले पाठकको विश्वास आर्जन गर्न सक्थ्यो ।

सुरक्षा निकायका प्रमुखमाथिको कारबाही

जेठ १ गतेको अङ्कमा जनभावना ले 'सुरक्षा निकायको मनोबलमाथि धावा' शीर्षकमा समाचार प्रकाशन गर्दै सात दलको आलोचना गरेको छ । जनभावनाले लेखेको छ, "सुरक्षा निकायका प्रमुख र उपप्रमुखलाई निसाना बनाएर हालै गरिएको निलम्बनको कारबाहीलाई शाही सेना र प्रहरी सेवाको अनुभव सँगालेर सेवानिवृत्त भएका धेरैले स्वाभाविक मानेका छैनन्" (जनभावना २०६३ख: १) । तर ती 'सेवानिवृत्त भएका धेरै' को हुन् भन्नेबारे समाचारमा केही खुलाइएको छैन । उता, देशान्तर, तरुण र दृष्टिले भने त्यो कारबाहीलाई जायज ठहर्‍याएका छन् । यो समाचारको प्रस्तुतिमा पनि साप्ताहिक पत्रिकाहरूको आ-आफ्नै मनोगत विश्लेषण छ र उद्धरण गरिएका स्रोतहरू पुष्टि गर्न नसकिने एवं अज्ञात छन् ।

प्रशंसा र कटाक्ष

जनभावनाको जेठ १ को अङ्कमा 'कानूनविद्द्वारा सभामुखको आलोचना' शीर्षकको समाचारमा भनिएको छ, "नवनिवृत्त सभामुख सुवास नेम्वाङले परम्परा र मर्यादालाई तोड्दै श्री ५ बाट शपथग्रहण नगरेको विषयमा कानूनविद्हरूले

आलोचना गरेका छन्” (जनभावना २०६३ग: १)। तर, समाचारमा उल्लेख गरिएका कानूनविदहरू को को हुन् भन्ने कुरा भने खुलाइएको छैन। पत्रिकाले ‘सानो पार्टीको ठूलो भ्रगडा’ शीर्षकको समाचारमा जनमोर्चाको विवादलाई नकारात्मक दृष्टिले केलाएको छ भने राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीको सङ्गठन विस्तारसम्बन्धी समाचारलाई चाहिँ सकारात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेको छ।

‘सात दलको हठप्रति माओवादी सशङ्कित’ शीर्षकको अर्को समाचारमा सात दलको आलोचना गर्दै भनिएको छ, “सात दल सम्मिलित लोकतान्त्रिक सरकारले निष्पक्ष ढङ्गले निःसर्त रूपमा संविधानसभाको निर्वाचन सम्पन्न गराउने कुरामा माओवादी पार्टी विश्वस्त हुन सकिरहेको छैन” (जनभावना २०६३घ: १)। समाचारमा ‘नियत’, ‘शङ्का’ जस्ता नकारात्मक अर्थ लाग्ने शब्दहरू पटकपटक प्रयोग भएका छन्। ‘दुई काङ्ग्रेस मिलाउन भारतीयहरूको पहल’ शीर्षकको अर्को समाचारमा ‘दबाव’ शब्द आठपटक दोहोरिएको छ। समाचारमा ‘सूत्र’ को चारपटक उल्लेख गरिएको छ तर त्यो ‘सूत्र’ कस्तो हो भन्ने कहीं खुलाइएको छैन।

यता, सोही दिनको तरुण साप्ताहिकले शाही शासनकालमा भएको भ्रष्टाचारसम्बन्धी समाचार ‘राज्यको सम्पत्तिमा यत्रो लुट’ शीर्षकमा छापेको छ। समाचारमा मतियार, भिजिलान्ते, गिरोहका नाइके, गुण्डादलजस्ता नकारात्मक शब्दावलीको प्रयोग गरिएको छ। जेठ ८ गते ‘खेल त यस्तो पो भएछ’ शीर्षकमा नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकको संसदीय दलको निर्वाचनको विषयलाई समाचार बनाइएको छ जसमा पार्टी सभापति शेरबहादुर देउवाको प्रशंसा गरिएको छ। सात दलका शीर्ष नेताहरूको बैठकमा देउवाले संवैधानिक राजतन्त्रको पक्षमा बोलेको कुरा जनमोर्चा नेपालका उपाध्यक्ष लीलामणि पोखरेलले सार्वजनिक गरिदिएपछि यो पत्रिकाले अर्को एउटा समाचारमा पोखरेलको कटाक्ष र देउवाको प्रतिरक्षा गरेको देखिन्छ। पोखरेललाई शाही सरकारका स्वास्थ्य सहायक मन्त्री निक्षशमशेर राणासँग तुलना गर्दै शीर्षक राखिएको छ— निक्ष र लीलामणिको कुरो एउटै। समाचारमा पोखरेललाई ‘नैरजिम्मेवार’ को संज्ञा दिइएको छ।

जेठ १५ गतेको तरुण साप्ताहिकमा ‘सुशील र रामचन्द्र ठण्डाराम’ शीर्षकको समाचारको आमुखमा नै लेखिएको छ:

प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालालाई पार्टीको आन्तरिक खिचातानीमा अलमल्याएर संविधानसभा निर्वाचन विथोल्न खोज्नेहरूको षड्यन्त्रले नेपाली काङ्ग्रेसभित्र मूर्तरूप लिएको छ। उहाँ (प्रधानमन्त्री) को प्रयासले पार्टीभित्रका एउटा पनि गुट खुशी छैनन्, बरु सबै गुट-उपगुटमा असन्तुष्टि फैलिएको छ। विगतमा शैलजाविरुद्ध जेहाद छेद्वै आएका प्रधानमन्त्री कोइरालापुत्री सुजातालाई रामचन्द्र पौडेलविरुद्ध खन्याउन सफल

भएका जोशीलाई सिध्याउन नरहरि आचार्यहरू कर्तुन लिएर अघि सरेका छन् (तरुण २०६३: १) ।

समाचारमा अलापविलाप, दुश्मन, चुरीफुरीजस्ता नकारात्मक अर्थ लाग्ने शब्द प्रयोग भएका छन् । दुई कोलमको समाचारमा सातपटक गुट र तीनपटक उपगुट शब्दको प्रयोग गरिएको छ, जसले पनि समाचारको नकारात्मक पक्षलाई सङ्केत गर्छ ।

जेठ २२ गतेको अङ्कमा तरुण साप्ताहिकको 'मन्त्री उद्घाटनमा, पीए मस्तीमा' शीर्षकको समाचारमा गृहमन्त्री कृष्ण सिटौला, कृषिमन्त्री महन्त ठाकुर र अर्थमन्त्री रामशरण महतको आलोचना गरिएको छ । यी तिनैजना मन्त्री नेपाली काङ्ग्रेस सम्बद्ध हुन् । यता नेका प्रजातान्त्रिकको बैठक शीर्षकको समाचारमा चाहिँ सो पार्टीको सकारात्मक कुराहरूलाई मात्र समावेश गरिएको छ ।

तरुण साप्ताहिकले नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकले गरेको निर्णयलाई महत्त्व दिएजस्तै देशान्तर साप्ताहिकले चाहिँ नेपाली काङ्ग्रेसको निर्णयलाई विशेष महत्त्व दिने गरेको छ । 'काङ्ग्रेसको ताजा निर्णय' शीर्षकको समाचारमा लेखिएको छ, "नेपाली काङ्ग्रेसले सरकारलाई माओवादीसँग शीघ्र चन्दा सङ्कलन गर्ने, सम्पत्ति हरण गर्ने र हतियार प्रदर्शन गर्नेजस्ता कार्य तत्काल बन्द गर्न आग्रह गरेको छ" (देशान्तर २०६३ग: १) । वामपन्थी दलहरूप्रति भने यो पत्रिकाले कटाक्ष गर्ने गरेको छ । 'मन्त्रीको कमाउने धन्दा' शीर्षकको समाचारमा भनिएको छ:

संयुक्त वाममोर्चाका तर्फबाट भूमिसुधार तथा व्यवस्थामन्त्री बनेका 'वामपन्थी नेता' प्रभुनारायण चौधरीले मण्डलेहरूसँग साँठगाँठ र मिलोमतो गरी जनआन्दोलनबाट बनेको सरकारको छवि धमिल्याउने काम गरेका छन् । 'वामपन्थी नेता' चौधरीले गरेको व्यवहारले हाल राजनीतिक वृत्त र कर्मचारी संयन्त्र चकित परेको छ । कर्मचारीवृत्तबाट मन्त्री चौधरीलाई तत्काल हटाउनुपर्ने आवाजसमेत उठिरहेको छ (देशान्तर २०६३घ: १) ।

देशान्तरको यो समाचार प्रभुनारायण चौधरीको आलोचनामा केन्द्रित छ । साथै उनी वामपन्थी नेता हुँदाहुँदै पनि त्यो शब्दावलीलाई उद्धरणमा राखेर थप नकारात्मक सन्देश दिन खोजिएको छ ।

यता, एमाले निकट मानिएको दृष्टि साप्ताहिकले चाहिँ काङ्ग्रेसका मन्त्रीहरूको उसैगरी आलोचना गरेको पाइन्छ । दृष्टि साप्ताहिकको 'ओलीको गोली पुरस्कृत' शीर्षकको समाचारमा गृहमन्त्री कृष्ण सिटौलाको आलोचना गरिएको छ । त्यस्तै 'महरातिर सोभ्याएर सिटौला टाप' शीर्षकको अर्को समाचारमा लेखिएको छ, "गृहमन्त्री कृष्ण सिटौलाको गैरजिम्मेवारीका कारण राजधानीको शान्ति सुरक्षा कमजोर बन्दै गएको छ । लोकतन्त्रको स्थापना पछ्याडि शान्ति सुरक्षामा जसरी

परिवर्तन आउनुपर्ने थियो, त्यसरी परिवर्तन आउन नसक्नुको प्रमुख कारण भनेकै गृहमन्त्री सिटौलाको निकम्मापन हो” (दृष्टि २०६३ग: १) । यसरी गृहमन्त्रीलाई आलोचना गर्न ‘गैरजिम्मेवार’ र ‘निकम्मापन’ जस्ता नकारात्मक अर्थ लाग्ने शब्दावली प्रयोग गरिएको छ ।

‘मन्त्रीकै मान्छे, रङ्गेहात पक्राउ’ शीर्षकको अर्को समाचारमा चाहिँ अर्थमन्त्री रामशरण महतको आलोचना गर्दै लेखिएको छ, “तस्करी र भ्रष्टाचारले बदनाम त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयमा भएको मोबाइल सेट चोरी काण्डमा अर्थमन्त्री डा. रामशरण महतको हात रहेको कुरा कर्मचारीहरूबीच व्यापक चर्चा चल्न थालेको छ । मोबाइल सेट चोरी काण्डमा भन्सारका कर्मचारीहरूले डा. महतको योजनाअनुरूप काम गरेको पोल खोल्न थालेका छन्” (दृष्टि २०६३घ: १) । तर यो समाचारको स्रोत खुलाइएको छैन । गृहमन्त्री सिटौला र अर्थमन्त्री महत दुवै नेपाली काङ्ग्रेसका सदस्य हुन् ।

दृष्टि साप्ताहिकले काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकको पनि नकारात्मक समाचारलाई प्राथमिकताका साथ छापेको पाइन्छ । ‘शेरबहादुर देउवा हैरान’ शीर्षकको समाचारमा नेपाली काङ्ग्रेस (प्रजातान्त्रिक) मा विवाद रहेको उल्लेख गर्दै लेखिएको छ, “नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिक को विवादका कारण सात दलको सामूहिक निर्णय प्रभावित हुन थालेको छ” (दृष्टि २०६३ङ: १) । त्यस्तै ‘मुनड्रप्स बचाउन आरजुको कसरत’ शीर्षकको अर्को समाचारमा भनिएको छ, “प्रतिनिधिसभाको घोषणापछि राज्यसंयन्त्रमा दरवार प्रभावहीन भएपछि मुनड्रप्स यतिखेर सरकारसम्बद्ध व्यक्तिहरूलाई करोडौंको थैली बोकेर प्रभावमा पार्ने प्रयास गरिरहेको छ । यसका लागि आरजु देउवाले पुलको काम गरिरहेकी छन् । राणा परिवारमा जन्मेहुर्केकी आरजु मुनड्रप्सका सञ्चालक प्रसिद्ध राणाको इसारामा श्रम तथा यातायात व्यवस्था राजमन्त्री रमेश लेखकलाई परिचालन गरिरहेकी छिन् । स्मरण रहोस्, श्रम मन्त्रालय आरजुकै सल्लाहमा काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकले छानेको थियो” (दृष्टि २०६३च: १) ।^{११}

दृष्टि साप्ताहिक माओवादी र जनमोर्चा नेपालको आलोचना गर्न पनि पछि परेको छैन । जेठ ३० को अड्डमा ‘हेलिकोप्टर चढे कमरेड प्रचण्ड’ शीर्षक समाचारको आमुखमै लेखिएको छ, “१० वर्षअघि सम्पूर्ण सौखका वस्तुहरू त्यागेर भूमिगत राजनीति सुरु गरेका नेकपा माओवादीका नेताहरू पनि अहिले

^{११} आरजु देउवा काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकका सभापति शेरबहादुर देउवाकी धर्मपत्नी तथा नेपाली काङ्ग्रेस (प्रजातान्त्रिक) की केन्द्रीय सदस्य हुन् ।

सोखिन बन्न थालेका छन् । पहिलोपटक नेकपा माओवादीका अध्यक्ष प्रचण्डले पजेरो र हेलिकोप्टर चढेर आफ्नो सौखिनताको परिचय दिएका छन्” (दृष्टि २०६३छ: १) । ‘यसरी बने अमिक उपप्रम’ शीर्षकको सोही दिनको अर्को समाचारको आमुखमा भनिएको छ, “आफूलाई अब्बल दर्जाको क्रान्तिकारी ठान्ने जनमोर्चा नेपालका अध्यक्ष अमिक शेरचन प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाको चाकरी गरेर र नेकपा माओवादीका अध्यक्ष प्रचण्डलाई गुहारेर अन्ततः उपप्रधानमन्त्री भएका छन्” (दृष्टि २०६३ज: १) ।

अन्य राजनीतिक दलहरूको चर्को आलोचना गरे पनि एक महिनाको अवधिमा दृष्टि साप्ताहिकमा एमालेको विषयमा नकारात्मक सन्देश जाने वा सो पार्टीको आलोचना गरिएको समाचार एउटा पनि देखा परेन । त्यसै गरी तरुण साप्ताहिकमा काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिकको र देशान्तरमा नेपाली काङ्ग्रेसको आलोचना गरिएको पनि एउटै समाचार छापिएन । त्यस्तै, जनभावनामा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी र दरवारको विषयमा आलोचना गरिएको समाचार पाइएन । त्यसो त राष्ट्रिय जनशक्ति पार्टीको सवालमा पनि यो पत्रिका सकारात्मक रूपमा प्रस्तुत भएको पाइयो । समग्रमा साप्ताहिक पत्रिकाहरूले तथ्य जुटाउँदै समाचार प्रकाशन गर्नेभन्दा पनि आफ्नै मनोगत विश्लेषण दिने प्रवृत्ति देखियो । स्रोतलाई उद्धरण गर्ने कुरामा पनि यी कमजोर देखिए । त्यसो त साप्ताहिक पत्रिकाहरूले अनावश्यक मुद्दालाई उछाल्ने र प्राथमिकता दिनुपर्ने मुद्दाप्रति ध्यान नदिने गरेको कुरा स्वयं साप्ताहिक पत्रिकाका सम्पादकहरू नै स्वीकार गर्छन् । साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका राष्ट्रिय सञ्जाल^{१२} ले प्रकाशन गरेको लोकतन्त्र (स्मारिका) मा भनिएको छ, “आफ्नो माध्यमलाई पत्रिका र आफूलाई पत्रकार भनिसकेपछि अपनाउनुपर्ने तदनुरूपको गम्भीरता, संवेदनशीलता र उत्तरदायित्वको अभाव पनि साप्ताहिक र तिनका सञ्चालकमा पाइन्छ । महत्त्व र प्राथमिकता दिनुपर्ने विषय र मुद्दालाई उपेक्षा गरिएको र साधारण एवं महत्त्वहीन विषयवस्तुलाई स्थान दिइएको प्रशस्त अनुभव छ” (विरही २०६३: ८) ।

साप्ताहिक पत्रिकाका समाचार तथा समाचार शीर्षकमा प्रयोग गरिएको भाषाप्रति पनि बेलाबखत प्रश्न उठ्दै आएको छ । कुनै निहित उद्देश्यले, जानीजानी

^{१२} २०६२ कात्तिक २ गते काठमाडौँबाट नियमित रूपमा प्रकाशन हुँदै आएका केही प्रमुख साप्ताहिक र पाक्षिक पत्रिकाका डेढ दर्जन सम्पादक/प्रकाशकहरूको भेलाले ‘साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका सङ्घर्ष सञ्जाल’ गठन गर्‍यो । शाही सत्ताले प्रेस माथि चलाएको दमनकारी रवैयाको विरोध गर्न यो सञ्जाल गठन गरिएको थियो । लोकतन्त्रको स्थापना पछि २०६३ वैशाख १७ गते यसैलाई ‘साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका राष्ट्रिय सञ्जाल’ को नाममा काठमाडौँ जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता गरियो ।

कसैको चरित्र हत्या गर्ने वा उसको सामाजिक मान सम्मानमा आघात पुऱ्याउने किसिमका शब्दावलीहरू निरन्तर प्रयोग भएको पाइन्छ। “मुलुकको जिम्मेवार हैसियतमा रहेका नेता, सांसद, मन्त्री, अधिकारीहरूको आलोचना गर्दा डाँकु, विदेशी दलाल, देशबेचुवा, चण्डाल, पातकी जस्ता अमर्यादित शब्दको प्रयोग शीर्षकमै पनि हुने गरेको पाइन्छ। यो असावधानी होइन, उताउलोपना हो” (विरही २०६३: ८-९)। साप्ताहिक पत्रिकाबाट हुने गरेका यस्ता कार्यले उनीहरूकै छवि, प्रतिष्ठा र विश्वसनीयता सङ्कटमा परेको छ।

प्रस्तुतिमा पूर्वाग्रह भल्किने कारण

राजनीतिक संलग्नता र महत्वाकाङ्क्षा

साप्ताहिक पत्रिकाहरूले व्यावसायिकतालाई भन्दा दलीय संलग्नतालाई बढी जोड दिएको देखिन्छ। त्यसैले कुनै दलनिकट रहेर उनीहरूले त्यही दलको पृष्ठपोषण गर्ने काम गरिरहेका छन्। यसो हुनुमा साप्ताहिक पत्रिकामा कार्यरत पत्रकारहरूको राजनीतिक निकटता/आबद्धता नै प्रमुख कारण देखिएको छ। साप्ताहिक पत्रिकामा कार्यरत पत्रकारहरू आफैँले पनि यो कुरालाई स्वीकार गरेका छन्। दलीय संलग्नताले उनीहरूलाई राजनीतिप्रति पनि महत्वाकाङ्क्षी बनाएको छ। पार्टी पत्रकारिता वा मिसन पत्रकारिता गरेर भविष्यमा राजनीतितिर लाग्न चाहने पत्रकारहरूको महत्वाकाङ्क्षाले समेत उनीहरूलाई पूर्वाग्रही बनाएको छ। भोलिको राजनीति गर्ने साधनको रूपमा पत्रकारितालाई प्रयोग गरिएका कारण साप्ताहिक पत्रिकाको प्रस्तुति पूर्वाग्रहबाट मुक्त हुन सकेको छैन।

२०४६ सालमा प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना पश्चात् पनि अधिकांश साप्ताहिक पत्रिकाले कुनै न कुनै राजनीतिक खेमा वा दलसँग आबद्ध/प्रतिबद्ध रहन रुचाएको देखिन्छ। ती न यो प्रतिबद्धता छोड्न तयार देखिन्छन् न त आफूलाई व्यावसायिक बनाउन नै। अझ अधिकांशको त पार्टीभन्दा पनि पार्टीभित्रको गुटविशेषको पत्रिका भन्ने छवि बनेको छ जसलाई तिनले सुधार्न चाहेका वा सकेका छैनन्। त्यसो त यसै सन्दर्भमा गरिएको सर्वेक्षणका सहभागीमध्ये ५२ प्रतिशत पत्रकारहरू स्वयंले आफू कुनै न कुनै राजनीतिक दलको साधारण सदस्य नै भएको बताएका छन्।^{१३} ८५.७ प्रतिशत सम्पादक, ६० प्रतिशत कार्यकारी

^{१३} लेखकले स्नातकोत्तर तहको शोधकार्यको लागि गरिएको सर्वेक्षणको नतिजा यस्तै थियो। प्रस्तुत लेखमा उल्लेख गरिएको सर्वेक्षणका नतिजाहरू सोही सर्वेक्षणमा आधारित छन्। विस्तृत विवरणको लागि हेर्नुहोस् पाठक (२०६३)।

सम्पादक, ५६.५ प्रतिशत सहसम्पादक, ५५.६ प्रतिशत प्रमुख संवाददाता र ३६.६ प्रतिशत संवाददाताहरूले आफू राजनीतिक दलको साधारण सदस्य रहेको बताए । संवाददाताको तुलनामा सम्पादकहरू अत्यधिक मात्रामा राजनीतिक दलसँग आबद्ध भएको पाइयो । कुन विषयमा कस्तो समाचार बनाउने भनेर निर्देशन दिनेदेखि कुनै समाचार छाप्ने वा नछाप्ने भन्ने निर्णय लिने तहसम्म पत्रिकामा सम्पादककै भूमिका सर्वोपरि हुन्छ । अझ साप्ताहिक पत्रिका त समूहगतभन्दा पनि सम्पादकको एक्लो निर्णयले चल्दै आएको पाइन्छ । सम्पादकहरूको दलीय आबद्धताले नै साप्ताहिक पत्रिकाको बाटो तय हुने गरेको छ ।

सर्वेक्षणका सहभागीमध्ये २५ प्रतिशतले आफू एमालेको साधारण सदस्य रहेको बताए । त्यस्तै, ८ प्रतिशतले आफू नेपाली काङ्ग्रेस, ६ प्रतिशतले नेपाली काङ्ग्रेस प्रजातान्त्रिक, १ प्रतिशतले राप्रपा र ६ प्रतिशतले अन्य पार्टीको साधारण सदस्य रहेको भनेका छन् । ६ प्रतिशतले राजनीतिक दलको साधारण सदस्य रहेको बताए पनि कुन दल भन्ने खुलाउन चाहेनन् । ४८ प्रतिशतले चाहिँ आफू कुनै पनि राजनीतिक दलमा आबद्ध नभएको बताए ।

सर्वेक्षणमा सहभागी भएकामध्ये भन्दा १३ प्रतिशतले आफू विगतमा राजनीतिक दलमा आबद्ध भए पनि अहिले आएर त्यो आबद्धता छाडेको बताएका थिए । राजनीतिक दलको साधारण सदस्य रहिरहेका र त्यस्तो आबद्धता छोडिसकेकाहरूको सङ्ख्या जोड्दा कुनै न कुनै रूपमा राजनीतिमा संलग्न पत्रकारहरूको सङ्ख्या ६६ प्रतिशत अर्थात् दुई तिहाइको हाराहारीमा पुग्छ । यस हिसाबले सर्वेक्षणमा सहभागी पत्रकारमध्ये अहिलेसम्म कुनै पनि राजनीतिक दलमा कहिल्यै पनि आबद्ध नभएकाहरूको सङ्ख्या ३४ प्रतिशत मात्र देखिन्छ ।

‘अहिले पार्टी पत्रकारिता गरेर भविष्यमा राजनीतितिर लाग्न चाहने’ पत्रकारहरूको सङ्ख्या पनि उल्लेख्य छ । सर्वेक्षणका क्रममा १५ प्रतिशत पत्रकारहरूले भविष्यमा राजनीतितिर लाग्छु भन्ने जवाफ दिएका थिए । यसबाट उनीहरूको राजनीतिक महत्वाकाङ्क्षा भल्किन्छ । यसले साप्ताहिक पत्रिकामा कार्यरत पत्रकारहरूले भविष्यमा राजनीति गर्नको लागि पत्रकारितालाई भन्थ्याङ्गको रूपमा प्रयोग गरिरहेको पनि देखाउँछ ।

दलीय संलग्नता र राजनीतिक महत्वाकाङ्क्षाले लेखनलाई प्रभावित पार्नु स्वाभाविकै हो । सर्वेक्षणमा सहभागी पत्रकारहरूमध्ये ५० प्रतिशतले त आफ्नो राजनीतिक निकटता/आस्थाले लेखनमा प्रभाव पारेको स्वीकारेका थिए । बाँकी ४४ प्रतिशतले प्रभाव पाउँदैन भन्ने र ६ प्रतिशतले चाहिँ भन्न सक्दैन भन्ने जवाफ

दिएका थिए । सर्वेक्षणका सहभागीमध्ये १९ प्रतिशत पत्रकारहरूले त राजनीतिक आग्रह/पूर्वाग्रहको आधारमा नै समाचार तयार पार्ने गरेको बताए ।^{१४}

यस प्रकार, साप्ताहिक पत्रिकाहरू मात्र राजनीतिक दलसँग जोडिएका होइनन्, तिनमा कार्यरत अधिकांश पत्रकारहरू समेत राजनीतिक दलमा आबद्ध छन् । पार्टी वा गुटविशेषको हितलाई केन्द्रमा राखेर पत्रकारिता गर्ने भएकाले उनीहरूको व्यावसायिक निष्ठामाथि प्रश्न उठ्ने गरेको छ, जसलाई उनीहरू स्वयं चाहिँ खासै भाउ वा महत्त्व दिंदैनन् । यस सन्दर्भमा दमननाथ ढुङ्गानाको भनाइ सान्दर्भिक छ, “चलनचल्तीका प्रमुख साप्ताहिकहरू करिब करिब सबै नै राजनीतिक खेमा वा दलसित नै सम्बन्धित छन् । तिनकै मुखपत्र भएर, भनेर वा नभनेर प्रकाशित हुने अथवा त्यस्तै काम गर्ने किसिमका छन् । अझ कति त दलभित्रको पनि गुट-उपगुटका मुखपत्रजस्ता छन्” (ढुङ्गाना २०५८: ३) । जस्तो, बुधवार साप्ताहिक एमालेको पार्टी कार्यलयबाटै प्रकाशित हुन्छ भने त्यहाँ कार्यरत पत्रकारहरू एमालेको प्रचार विभागमा समेत कार्यरत छन् । त्यस्तै दृष्टि, छलफल साप्ताहिकका सम्पादकहरू कम्युनिष्ट राजनीतिको स्कुलिङबाट आएका व्यक्तिहरू छन् भने देशान्तर, विमर्शमा नेपाली काङ्ग्रेसको राजनीतिक पृष्ठभूमिबाट आएका पत्रकारहरूको बाहुल्य छ । मौका हेरेर यिनीहरू पूर्णकालीन राजनीतिरतिर पनि लाग्ने गरेका छन् । उदाहरणको लागि कुनै बेला राष्ट्रपुकारका सम्पादक रहेका होमनाथ दाहाल नेपाली काङ्ग्रेसबाट र दृष्टिका सम्पादक रहेका रघु पन्त नेकपा एमालेबाट प्रतिनिधित्व गर्दै प्रतिनिधिसभामा पुगे र मन्त्री पनि भए ।

सम्पादक तथा प्रकाशकको दबाव र हस्तक्षेप

कतिपय अवस्थामा तल्लो तहका पत्रकारले नचाहँदा नचाहँदै पनि सम्पादक तथा प्रकाशकले अनावश्यक दबाव/हस्तक्षेप दिएर पार्टीविशेषको पक्ष वा विपक्षमा समाचार लेख्न लगाउने गरेको कुरा सर्वेक्षणका क्रममा खुल्न आएको छ । सर्वेक्षणमा सहभागी भएकामध्ये ३० प्रतिशतले आफ्ना प्रकाशक तथा सम्पादकहरूले नै राजनीतिक आग्रह/पूर्वाग्रहका आधारमा समाचार लेख्न दबाव दिने गरेको बताए भने ४८ प्रतिशतले प्रकाशक तथा सम्पादकबाट त्यस्तो दबाव आउँदैन भन्ने जवाफ दिए । २२ प्रतिशतको जवाफ चाहिँ भन्न चाहन्न भन्ने थियो । यसरी ३० प्रतिशतले प्रकाशक तथा सम्पादकहरूले दबाव दिने गरेको बताउनु र २२

^{१४} राजनीतिक आग्रह/पूर्वाग्रह राखेर समाचार लेखिन्छ भन्ने सहसम्पादकहरू धेरै देखिए । ३४.८ प्रतिशत सहसम्पादकहरूले राजनीतिक आग्रहको आधारमा समाचार लेख्ने गरेको बताए । यसो भन्नेहरूमा सम्पादकहरू २१.४ प्रतिशत, कार्यकारी सम्पादक १० प्रतिशत र संवाददाता १९.५ प्रतिशत थिए ।

प्रतिशतले कुनै प्रतिक्रिया दिन नचाहनुले पनि साप्ताहिक पत्रिकाहरूमा सम्पादक तथा प्रकाशकहरूको दबाव धेरै रहेको कुरालाई सहजै बुझ्न सकिन्छ । यस्तो प्रश्न सम्पादकदेखि संवाददातासम्म सबैलाई सोधिएको थियो ।

पदीय हिसाबले हेर्दा सबैभन्दा बढी दबाव संवाददाताले नै भेलेको देखियो । ४१.५ प्रतिशत संवाददाताहरूले सम्पादक तथा प्रकाशकले आग्रह/पूर्वाग्रहका आधारमा समाचार लेख्न दबाव दिने गरेको खुलासा गरे । कार्यकारी सम्पादक र सहसम्पादकमाथि पर्ने दबाव भने अलिक कम पाइएको छ । ३० प्रतिशत कार्यकारी सम्पादक र ३०.४ प्रतिशत सहसम्पादकहरूले प्रकाशक/सम्पादकबाट त्यस्तो दबाव आउने गरेको बताए । साथै, प्रकाशकले त्यस्तो दबाव दिन्छन् भन्ने सम्पादकहरू नै १४.३ प्रतिशत भेटिए । सम्पादक र प्रकाशक अलग अलग व्यक्ति भएको पत्रिकाका सम्पादकहरूले प्रश्नावलीमा अतिरिक्त टिप्पणी लेखी प्रकाशकहरूबाट 'आफू निकटको दलका विरुद्ध समाचार प्रकाशित नगर्न अनुरोध गर्ने गरेको' बताएका थिए ।

सर्वेक्षणका सहभागीमध्ये ३८ प्रतिशत पत्रकारहरूले आफूले लेखेका समाचारहरू राजनीतिक पूर्वाग्रहका आधारमा सम्पादन हुने र ५६ प्रतिशतले त्यस्तो नहुने बताए । ६ प्रतिशतले चाहिँ 'भन्न चाहन्न' भन्ने जवाफ दिएका थिए ।

सबैभन्दा रोचक कुरा त के छ भने स्वयं सम्पादकहरूले नै राजनीतिक पूर्वाग्रहका आधारमा समाचार सम्पादन हुने गरेको बताएका छन् । १४.३ प्रतिशत सम्पादकहरूले राजनीतिक आग्रह/पूर्वाग्रहका आधारमा समाचार सम्पादन हुने गरेको जानकारी दिए । कतिपय सम्पादकले प्रश्नावलीमा अतिरिक्त टिप्पणी लेख्दै आफू स्वयंले तयार पारेका समाचार समेत प्रकाशकको आग्रहअनुरूप पूर्वाग्रही ढङ्गले सम्पादन गरेर छापिएको खुलासा गरे । राजनीतिक आग्रहका आधारमा समाचार सम्पादन हुने गरेको बताउनेहरूमा कार्यकारी सम्पादक ५० प्रतिशत, सहसम्पादक ४७.८ प्रतिशत, प्रमुख संवाददाता ११.१ प्रतिशत र संवाददाता ४६.३ प्रतिशत रहेका छन् ।

व्यक्तिगत लाभ

दलविशेषको पक्ष लिएर पत्रकारिता गर्ने व्यक्ति सो दलमा आफ्नो राजनीतिक स्थान सुरक्षित राख्न सफल त हुन्छ, नै सम्बन्धित पार्टी सरकारमा जाँदा राजनीतिक नियुक्तिमा पर्ने सम्भावना पनि बढी हुन्छ । विगतमा सक्रिय रूपले पार्टी पत्रकारिता गरेका कैयौं व्यक्तिहरू आ-आफ्नो पार्टी सरकारमा गएका बेला फटाफट राजनीतिक नियुक्तिमा पर्ने गरेका दृष्टान्त धेरै छन् । उदाहरणका लागि, काङ्ग्रेस पार्टी समर्थक भनेर चिनिएको साप्ताहिक *विमर्श*मा लामो समय सम्पादक रहेका हरिहर विरही

काङ्ग्रेस सत्तामा रहेका बखत २०५६ सालमा प्रेस काउन्सिलका अध्यक्ष बन्न पुगे । उनी २०६२/६३ को जनआन्दोलनपश्चात् जनआन्दोलनका दोषीउपर छानविन गर्न गठित उच्चस्तरीय जाँचबुझ आयोगका सदस्य समेत भएका थिए । प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाको समयमा नयाँ राष्ट्रपुकार साप्ताहिकका सम्पादक गेजा शर्मा वाग्ले प्रधानमन्त्री कार्यालयमा विज्ञको रूपमा नियुक्त भए । नव युगवाणी साप्ताहिकका सम्पादक तेजप्रकाश पण्डितले २०६३ सालमा लोकतन्त्रको पुनर्बहाली पश्चात् गोरखापत्रमा कार्यकारी अध्यक्षको जिम्मेवारी पाए । त्यस्तै, विगतमा लामो समय दृष्टिमा आबद्ध पत्रकार कुन्दन अर्याल २०५१ सालमा एमालेको सरकारको पालामा रेडियो नेपालको घटना र विचार कार्यक्रमको प्रमुख सञ्चालकमा नियुक्त भए । २०५५ सालमा नेकपा मालेका तर्फबाट राधाकृष्ण मैनाली सूचना तथा सञ्चार मन्त्री हुँदा जनआस्थाका सम्पादक किशोर श्रेष्ठ सञ्चार सल्लाहकारका रूपमा नियुक्त भएका थिए । २०६१ सालमा एमाले नेता भरतमोहन अधिकारी उपप्रधानमन्त्री भएका बखत बुधवार साप्ताहिकका सम्पादक सूर्य थापाले उपप्रधानमन्त्रीको सञ्चार परामर्शदाताको रूपमा काम गरेका थिए ।

सर्वेक्षणमा सहभागी भएका पत्रकारमध्ये २४ प्रतिशतले राजनीतिमा संलग्न भएबापत आफूहरूले फाइदा लिएको बताए । पत्रकारहरू आफैँले खुलमखुल्ला यसो भन्नुले पनि पार्टी संलग्नताले उनीहरूको लेखनमा प्रभाव पार्ने प्रभावलाई सङ्केत गर्छ । त्यसो त राजनीतिक दलमा आबद्ध भएबापत सबैभन्दा बढी फाइदा लिनेहरूमा सम्पादकहरू नै छन् । ४२.९ प्रतिशत सम्पादक, ३४.८ प्रतिशत सहसम्पादक, ३० प्रतिशत कार्यकारी सम्पादक, ११.१ प्रतिशत प्रमुख संवाददाता र १२.२ प्रतिशत संवाददाताहरूले राजनीतिक रूपमा आबद्ध भएबापत फाइदा लिएको बताएका थिए ।

आर्थिक अभाव

साप्ताहिक पत्रिकामा काम गर्ने पत्रकारहरूमध्ये आफ्नो पेशाका माध्यमले आर्थिक हैसियत माथि पुऱ्याउन सक्ने नगण्य छन् । अर्थात् साप्ताहिक पत्रिकामा काम गरेर 'कमाइ' हुँदैन । यस हिसाबले आधाजसो पत्रकारहरू आफ्नो पेशाप्रति सन्तुष्ट नभएको पनि सर्वेक्षणले देखाएको छ । सर्वेक्षणका सहभागीमध्ये ५१ प्रतिशतले मात्रै आफू पत्रकारिता पेशाबाट सन्तुष्ट रहेको बताए । आफ्नो पेशाप्रति ४९ प्रतिशत पत्रकारले पूर्ण रूपमा भरोसा गर्न नसकिरहेको यस अवस्थाले पेशाप्रति उनीहरूको प्रतिबद्धता कम हुने सम्भावनातर्फ पनि सङ्केत गर्छ । जब पेशाप्रति नै आश्वस्त हुन सकिँदैन, त्यस बेला पेशागत मर्यादा पनि उपेक्षामा पर्ने सम्भावना हुन्छ ।

तैपनि, बहुसङ्ख्यक पत्रकारहरू चाहिँ भविष्यमा पनि पत्रकारिता नै गर्न चाहन्छन् । पेशाबाट सन्तुष्ट रहेकाहरू ५१ प्रतिशत मात्र देखिए पनि ५२ प्रतिशतले भविष्यमा पनि पत्रकारिता नै गर्ने बताए । यस हिसाबले एक प्रतिशत पत्रकारले पेशाबाट असन्तुष्ट हुँदाहुँदै पनि भविष्यमा यही पेशामा रहिरहन चाहेको देखिन्छ । बाँकी अर्थात् ४८ प्रतिशत पत्रकारले भने भविष्यमा पत्रकारिताको विकल्पमा अन्य पेशा गर्न चाहेको बताएका छन् । यो पेशाबाट जीवन धान्न अष्टचारो देखेकै कारण उनीहरूले यस्तो सोचाइ राखेको हुनसक्छ । त्यस्तो 'अन्य पेशा' मध्ये एक राजनीति हुँदै हो ।

साप्ताहिक पत्रिकाहरू प्रभावकारी हुन नसक्नुको मुख्य कारण पार्टीविशेषको राजनीतिमा केन्द्रित भएर हिँड्नु त हुँदै हो, स्तरीय सामग्री दिन र आर्थिक रूपले मजबुत भई नयाँ प्रविधि अपनाउन नसक्नु पनि यसका महत्त्वपूर्ण कारण हुन् । तिनले अवलम्बन गर्दै आएको परम्परागत शैलीले उनीहरूकै खुट्टा तानिरहेको देखिन्छ । साप्ताहिक पत्रिकाहरूले अझै पनि सन्तुलित र निष्पक्ष समाचार भन्दा पनि एकतर्फी, पूर्वाग्रही र कसैको पृष्ठपोषण गर्ने समाचारलाई नै प्राथमिकता दिइरहेको देखिन्छ । अर्थात् तिनले 'ठोकठाक पत्रकारिता'^{१५} गर्दै आएका छन् । तिनका सम्पादकहरू आफ्नो पत्रिका 'ट्यावलोजड' भएकाले "ठोकठाक नभए नीरस हुन्छ" (वाग्ले २०६१: ३६) भन्ने मान्यता राख्छन् ।^{१६} यसरी साप्ताहिक पत्रिकाहरूमा अझै पनि पुरानै ढर्राको ठोकठाक पत्रकारिताको बाहुल्यता छ भने अर्कोतिर लगानीको अभाव देखिन्छ । "साप्ताहिक पत्रिकाका धेरैजसो प्रबन्धकहरू व्यावसायिक रूपमा काम गर्न असमर्थ छन् । तिनीहरूमध्ये धेरैजसो राजनीतिक दल र प्रभावशाली व्यक्तिहरूको मुखपत्र बन्न बाध्य भएका छन् । जनतासमक्ष विश्वसनीय समाचार र विचार प्रदान गर्न यही कुरा बाधक भएको छ । तिनीहरू पार्टी र राजनीतिज्ञहरूको हस्तक्षेपबाट ग्रसित छन् । यस प्रवृत्तिले तिनीहरूलाई पूर्वाग्रही बनाएको छ" (गुरुङ सन् २००२: ४) ।

व्यावसायिकताको अभाव

साप्ताहिक पत्रिकाहरूमा अत्यधिक पत्रकार चिनजानको आधारबाट पेशामा प्रवेश गर्ने गरेका छन् । सर्वेक्षणअनुसार, ६६ प्रतिशत चिनजानको आधारमा,

^{१५} समाचार वा विचारलाई सनसनीपूर्ण तरिकाले प्रस्तुत गर्दै गालीगलौजपूर्ण अभिव्यक्तिलाई प्राथमिकता दिएर गरिने पत्रकारितालाई 'ठोकठाक पत्रकारिता' भनिएको हो । यसमा सत्यको विश्लेषणभन्दा पनि पूर्वाग्रहको आधारमा बढाईचढाई समर्थन वा विरोध गरिन्छ ।

^{१६} नेपाल साप्ताहिकमा २०६१ साउन ३ मा प्रकाशित 'समाचारको कारखाना' शीर्षकको समाचारमा दृष्टि साप्ताहिकका सम्पादक शम्भु श्रेष्ठले यसै भनेका छन् ।

२१ प्रतिशत प्रतिस्पर्धाबाट, २ प्रतिशतले भनसुन गरेर र १० प्रतिशत अन्य माध्यमबाट पत्रकारिता पेशामा प्रवेश गरेको देखिएको छ । १ प्रतिशतले चाहिँ आफू पेशामा कुन माध्यमबाट प्रवेश गरेको भन्ने विषयमा खुलाउन चाहेनन् । त्यसो त, २१ प्रतिशतले प्रतिस्पर्धाबाट प्रवेश गरेको बताउनु पनि उल्लेखनीय नै मान्नुपर्छ । तर, साप्ताहिक पत्रिकाका पत्रकारहरूले ठानेको प्रतिस्पर्धा अलिक बेग्लै खालको रहेछ । अधिकांशले चिनजान नभएको कुनै पत्रिकामा गई कुराकानी गरेर समाचार लेखी त्यही समाचारको आधारमा आफू जागिरे भएको कुरालाई प्रतिस्पर्धाबाट आएको बताएका हुन् । यस हिसाबले पनि साप्ताहिक पत्रिकाहरूमा खुला प्रतिस्पर्धाको चलन देखिँदैन ।

सहभागीमध्ये ४५ प्रतिशतले आफूले गर्दै आएको पत्रकारितालाई व्यावसायिक पत्रकारिता बताए भने ४९ प्रतिशतले मिसन पत्रकारिता । व्यावसायिक र मिसन दुवै भन्नेहरूको सङ्ख्या चाहिँ ६ प्रतिशत रह्यो । दोहो-याइरहनु नपर्ला, यहाँ भनिएको 'मिसन पत्रकारिता' को आशय पार्टीविशेष वा त्यसको गुटसँग आबद्ध पत्रकारिता नै हो । साप्ताहिक पत्रिकाको हालत कस्तो छ भने पार्टी र नेताहरूले आफ्नो पक्ष वा गुटको गुणगान गाउनकै लागि पनि पत्रिका निकाल्ने गरेका छन् । स्वयं राजनीतिक दलका नेताहरू नै यो कुरा स्वीकार गर्छन् । "नेपालका राजनेताहरू पत्रकारिताप्रति चाहिनेभन्दा बढी संवेदनशील छन् । यही संवेदनशीलतालाई पूरा गर्न उनीहरू आफैंपत्रिका निकाल्छन् । नेपालका अधिकांश अखबारहरू पार्टी, सङ्घसंस्था, नेताहरू र कुनै नेताको वरिपरि घुम्छन् भन्ने विषयमा चाहिँ कसैको दुईमत नहोला । पार्टीबाट सञ्चालित पत्रिकाहरू पार्टीको गीत गाइरहेका हुन्छन्" (नेपाल २०५४: १/८) ।

पूर्वाग्रहयुक्त राजनीतिक सोचले भरिएका सामग्री पस्कने गरेकाले साप्ताहिक पत्रिका र पाठकहरूको चाहनामा तालमेल हुन सकेको छैन । "आजकाल पाठकहरू पत्रपत्रिकामा वस्तुगत, स्वतन्त्र र राजनीतिक रूपमा पूर्वाग्रही नभएको समाचार खोज्छन् । तर नेपालका धेरैजसो साप्ताहिक पत्रपत्रिकाहरूले राजनीतिक पार्टीको अधोषित भातृसङ्गठनको जस्तो काम गरिरहेका छन् । त्यसैले गर्दा पाठकहरूको चाहना कमै मात्रामा पूरा भएको देखिन्छ" (पौडेल सन् १९९५: २३) । यसरी, पाठकको चाहना एकातिर र साप्ताहिक पत्रिकाको प्रस्तुति अर्कोतिर हुँदा तिनको लोकप्रियता ओरालो लागेको छ; विक्रीवितरण घट्दै गएको छ ।

त्यसो त बदलिँदो परिस्थिति र व्यवसायीकरणको प्रभावसँगै साप्ताहिक पत्रिकाका प्रकाशक तथा सम्पादकहरूले आफ्नो कमजोरी महसुस गर्न नथालेका होइनन् । "बितेको १२ वर्षमा हामीले यो वा त्यो पक्षको पक्षपोषण या आलोचना गर्ने क्रममा लोकतन्त्र पक्षधर दल र तिनका नेता तथा कार्यकर्ताको छवि

जनस्तरमा अलोकप्रिय बनाउन नकारात्मक भूमिकासमेत निर्वाह गरेका छौं” (साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका राष्ट्रिय सञ्जाल २०६३: ४) । उनीहरूले विगतका गल्लीहरूबाट पाठ सिक्दै आगामी दिनमा आफ्नो भूमिकालाई परिमार्जन गर्ने र सच्याउने प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गरेका छन् । साप्ताहिक पत्रिकालाई व्यवस्थित गर्न साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिकाहरूको सङ्गठनले १५ बुँदे आचारसंहिता प्रस्ताव पनि पारित गरिसकेको छ । त्यसमा राजनीतिक दलप्रति पूर्वाग्रही भएर टिप्पणी नगर्ने, कसैका प्रति कुनै पनि पूर्वाग्रह वा बदलाको भावना नराख्ने, आलोचना गर्नुपरे पनि शिष्ट भाषामा दलहरूको नीतिगत, सैद्धान्तिक एवं कार्यक्रमगत रूपहरूलाई आधार बनाएर गरिने जस्ता कुराहरू उल्लेख गरिएको छ । तर, व्यवहारमा साप्ताहिक पत्रिकाहरूले आफ्नो राजनीतिक पूर्वाग्रह र पुरानो ढर्रा अलिकति पनि छाडेको देखिँदैन । यसो हुनुमा साप्ताहिक पत्रिकामा कार्यरत पत्रकारहरू, विशेष गरी सम्पादकहरूको ‘स्कुलिङ्’^{१९} ले प्रभाव पारिरहेको छ ।

निष्कर्ष

साप्ताहिक पत्रिकामा कार्यरत पत्रकारहरू आफ्नो पेशाप्रति त्यति सारो सन्तुष्ट छैनन् । विशेष गरी संवाददाताहरू असन्तुष्ट देखिएका छन् । संवाददाता नै पत्रिकाका आधारस्तम्भ हुन् । जब आधारस्तम्भ नै असन्तुष्ट छन् भने यसले पक्कै पनि राम्रो कुराको सङ्केत गरिरहेको छैन । अनुभव हासिल गरिसकेका पत्रकारहरूमा पेशाप्रति असन्तुष्टि देखा पर्नु दुःखद पक्ष हो ।

भविष्यमा राजनीति गर्ने चाहनाका कारण पत्रकारहरूले साप्ताहिक पत्रिकामार्फत राजनीतिक दलको पृष्ठपोषण गरिरहेका छन् । बहुदलीय शासन व्यवस्थामा पत्रकारहरू विचारबाट अलग हुन्छन् भनेर परिकल्पना गर्नु उचित होइन । उनीहरूको पनि निश्चित विचार र मान्यता हुन्छ । तर, समाचार लेखन तथा सम्पादनमा त्यसको प्रभाव पर्न हुँदैन । अर्को कुरा पत्रकारले राजनीतिक दलको सदस्यता लिनु कुनै पनि दृष्टिकोणले राम्रो मानिँदैन । दलको निकायमा रहेर काम गर्नु त भन्नै अमर्यादित मानिन्छ । पार्टीको सदस्यता लिएपछि पार्टीको निर्देशन मान्नुपर्ने भएकाले पनि यसलाई राम्रो रूपमा नलिइएको हो ।

^{१९} साप्ताहिक पत्रिकाका अधिकांश सम्पादकहरू विभिन्न राजनीतिक दलको विद्यार्थी राजनीतिको पृष्ठभूमिबाट आएको पाइन्छ । यही राजनीतिक पृष्ठभूमिका कारण उनीहरूले निष्पक्ष र स्वतन्त्र हुने जस्तोसुकै प्रतिबद्धता व्यक्त गरे पनि त्यो कुरा व्यवहारमा लागू हुन सकिरहेको छैन ।

पत्रकारहरूमा हाताहात विभिन्न किसिमका फाइदा लिनको लागि राजनीतिक दलमा आबद्ध हुने प्रवृत्ति पनि छ। त्यसरी सबैभन्दा बढी फाइदा लिनेचाहिँ सम्पादकहरू नै छन्। पत्रकारिता गरेर त्यसैका आधारमा अन्य क्षेत्रबाट फाइदा लिने अपेक्षा राख्नु दुर्भाग्यपूर्ण हो। यस प्रवृत्तिलाई पूरै निरुत्साहित गरिनुपर्छ। राजनीति वा पत्रकारितामध्ये एउटालाई मात्र लक्ष्य बनाएर अधि बढ्नु पर्छ। कुनै पार्टीबाट केही दिन्छु वा पाउँछु भनेर कसैले पत्रकारिता गर्छ, भने उसले सबै पक्षको विचार तथा समाचारलाई पूर्वाग्रहबाट मुक्त भएर उचित महत्त्वका साथ स्थान दिन सक्तैन। कुनै पक्षको सकारात्मक पक्ष मात्र लेख्ने र कुनै पक्षको केही पनि नलेख्ने वा लेखे पनि नकारात्मक रूपमा मात्र लेख्ने प्रवृत्तिले न त पत्रकारिताको पेशागत मर्यादा कायम रहन सक्छ, न त समाजप्रतिको जिम्मेवारी नै निर्वाह हुन्छ। पार्टीको घोषित मुखपत्रमै काम गर्दाको स्थिति बेग्लै हो। त्यहाँ व्यावसायिकताको कुरा हुँदैन। तर, पार्टीको मुखपत्र पनि नभन्ने र पार्टीको इसाराभन्दा दायँबायाँ जान नसक्ने भएपछि हाँसको चाल न कुखुराको चाल हुन्छ।

५० प्रतिशत पत्रकारहरूले राजनीतिक आस्थाका कारण आफ्नो लेखनमा प्रभाव परेको कुरा हाकाहाकी बताउनुले पनि उनीहरूको लेखनमा आउने पूर्वाग्रह र साप्ताहिक पत्रिकाको एकपक्षीय अवस्थाको चित्र प्रस्तुत गर्दछ। अझ समाचार लेखनमा मात्र नभई सम्पादन समेत राजनीतिक आस्था अनुरूप हुने गरेको पत्रकारहरूको भनाइ छ। यसले साप्ताहिक पत्रिकाका सम्पादकहरूको दलीय आग्रह/पूर्वाग्रह प्रस्टिन्छ। तर, पूर्वाग्रही समाचार लेखन तथा सम्पादनले कुनै पनि हालतमा पत्रकारिताको सुधार र विस्तारमा टेवा पुऱ्याउँदैन, न त पत्रिकाको प्रतिष्ठा नै बढाउँछ।

साप्ताहिक पत्रिकाका प्रकाशक तथा सम्पादकहरूले अब स्पष्ट हुन जरुरी भइसकेको छ, आफ्नो पत्रिकालाई पार्टीको मुखपत्र वा गुटविशेषको प्रवक्ता नै बनाइराख्ने या स्वतन्त्र सञ्चारमाध्यमको रूपमा विकसित गर्ने? व्यावसायिकतालाई आधार बनाएर अधि बढ्ने कि मिसन पत्रकारिता नै गरिरहने? अब साप्ताहिक पत्रिकाहरू मुद्दाका आधारमा अधि बढ्नुपर्छ। सत्य कुरालाई जनमानसमा ल्याउन डराउनु हुँदैन भने कसैको पनि गलत कामलाई ढाकछोप गर्न पूर्ण रूपमा बन्द गर्नुपर्छ। राजनीतिक समाचारका अतिरिक्त आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक पक्षका समाचारलाई पनि उत्तिकै जोड दिनुपर्छ। संवाददातालाई निष्पक्ष तथा वस्तुगत भएर समाचार सङ्कलन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ, न कि आग्रह र पूर्वाग्रहका आधारमा। प्रकाशक तथा सम्पादकले नै वस्तुगत भएर समाचार लेख्न प्रोत्साहित

गरेपछि, सवांदादाताहरूमा रहेको आग्रह/पूर्वाग्रह पनि कम हुँदै जान्छ। यसो गरेको खण्डमा पत्रिका व्यावसायिकता तर्फ त बढ्दै जान्छ, नै, आम पाठकको विश्वास पनि जित्न सकिन्छ।

साप्ताहिक पत्रिका भन्नासाथ पार्टी वा गुटविशेषको पत्रिका भन्ने परम्परागत छवि कायमै छ। कुनै बेला यो गर्वको विषय हुन्थ्यो होला तर अब त्यस्तो छैन। साप्ताहिक पत्रिकाको राजनीतीकरण एवं दलीय आवद्धतामा कमी आएन र तिनीहरू व्यावसायिक ढङ्गबाट अघि बढेनन् भने तिनको विश्वसनीयता साँच्चिकै सङ्कटमा पर्नेछ। अरू त अरू, सम्बन्धित पार्टी वा गुटका मानिसले समेत तिनलाई पत्याउन छाड्नेछन् जसको सङ्केत देखिन थालिसकेको छ। साथै साप्ताहिक पत्रिकामा कार्यरत पत्रकारहरूले पार्टीको विभिन्न तहमा रहेर काम गर्न छोड्नु आवश्यक छ। पत्रकार र राजनीतिकर्मीको फरक छुट्ट्याउनु गाह्रो पार्नु र व्यावसायिक निष्ठासाथ नै प्रश्न उठ्ने स्थिति पैदा हुनु कदापि राम्रो कुरा होइन। पत्रकार र राजनीतिकर्मीबीच स्पष्ट रूपमा लक्ष्मणरेखा हुनु जरुरी छ। साप्ताहिक पत्रिकाहरूको सन्दर्भमा यो विशेष विचारणीय पक्ष हो।

सन्दर्भ सामग्री

- कार्की, विपेन्द्र। २०६०। साप्ताहिक पत्रिकाको अधोगति। *पत्रकारिता*, असार/साउन, पृ. २४-२५।
- खनाल, चिरञ्जीवी। २०५६। साप्ताहिक समाचारपत्रका चुनौतीहरू। *खबर*, पुस-फागुन, पृ. ६-९।
- खनाल, चिरञ्जीवी, लाल देउसा राई, प्रबलराज पोखरेल र बद्री पौड्याल। २०५४। *बहुलवादी नेपाली समाजमा आमसञ्चार*। काठमाडौं: पत्रकारिता विभाग त्रिविध र फ्रेडरिक इवर्ट स्टिफ्टुड।
- गौतम, राजाराम र मुकुल हुमागाईं। २०६१। महान् मिडिया क्रान्ति। *नेपाल साप्ताहिक*, ४(३१): २४-३१।
- घिमिरे, सोमनाथ। २०६१। साप्ताहिक पत्रिकाका समस्या र भविष्य। *पत्रकारिता*, कात्तिक-मङ्सिर, पृ. २९-३१।
- जनभावना। २०६३क। संसदीय सर्वोच्चता कि लोकतान्त्रिक निरङ्कुशता? २९ जेठ, पृ. १।
- जनभावना। २०६३ख। सुरक्षा निकायको मनोबलमाथि धावा। १ जेठ, पृ. १।
- जनभावना। २०६३ग। कानूनविद्द्वारा सभामुखको आलोचना। १ जेठ, पृ. १।
- जनभावना। २०६३घ। सात दलको हठप्रति माओवादी सशङ्कित। १ जेठ, पृ. १।
- दुङ्गाना, दमननाथ। २०५८। साप्ताहिक पत्रिकाका चुनौती र सम्भावना। *गतिविधि*, २० जेठ, पृ. ३।

- तरुण । २०६३ । सुशील र रामचन्द्र ठण्डाराम । १५ जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३क । काङ्ग्रेसले खुट्टा कमायो । २ जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३ख । अचानक प्रमको दिल्ली भ्रमण किन ? । २३ जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३ग । महारातिर सोभ्याएर सिटौला टाप । ३० जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३घ । मन्त्रीकै मान्छे रङ्गेहात पक्राउ । २ जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३ङ । शेरबहादुर देउवा हैरान । २ जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३च । मुनडुप्स बचाउन आरजुको कसरत । १६ जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३छ । हेलिकोप्टर चढे कमरेड प्रचण्ड । ३० जेठ, पृ. १ ।
- दृष्टि । २०६३ज । यसरी बने अमिक उपप्रम । ३० जेठ, पृ. १ ।
- देवकोटा, गृष्मबहादुर । २०५९ । नेपालको छापाखाना र पत्रपत्रिकाको इतिहास (तेस्रो संस्करण) । काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।
- देशान्तर । २०६३क । घोषणापछि नेपालमा नवयुगको प्रारम्भ । ७ जेठ, पृ. १ ।
- देशान्तर । २०६३ख । कोइराला भ्रमण १२ अर्बको प्रस्ताव । २१ जेठ, पृ. १ ।
- देशान्तर । २०६३ग । काङ्ग्रेसको ताजा निर्णय । ७ जेठ, पृ. १ ।
- देशान्तर । २०६३घ । मन्त्रीको कमाउने धन्दा । ७ जेठ, पृ. १ ।
- नेपाल, किशोर । २०५७ । जनमत सङ्ग्रहदेखि जनआन्दोलनसम्म । काठमाडौं: व्यावसायिक पत्रकारिता प्रतिष्ठान ।
- नेपाल, प्रदीप । २०५४ । अखबारलाई महाधिवेशन लागेर हुन्छ, र ? दृष्टि, ३ भदौ, पृ. १/८ ।
- पाठक, तिलक । २०६३ । पत्रकारितामा राजनीतिक आबद्धता र प्रभाव: साप्ताहिक पत्रिकाका पत्रकारहरूको राजनीतिक संलग्नता र त्यसले लेखनमा पारेको प्रभावसम्बन्धी अध्ययन । स्नातकोत्तर शोधपत्र, पत्रकारिता तथा आमसञ्चार केन्द्रीय विभाग, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।
- पाण्डे, युवराज, सं । २०५५ । नेपाली पत्रकारिताको विकासक्रम । काठमाडौं: प्रेस काउन्सिल नेपाल ।
- प्रेस काउन्सिल नेपाल । २०६२ । प्रेस काउन्सिल नेपाल ३० औं वार्षिक प्रतिवेदन । काठमाडौं: प्रेस काउन्सिल नेपाल ।
- वन्त, प्रत्यूष । सन् २००४ । मिडिया र उदार प्रजातन्त्र । नेपालको सन्दर्भमा समाजशास्त्रीय चिन्तन । मेरी डेशन र प्रत्यूष वन्त, सं, पृ. ५७५-५९६ । काठमाडौं: सोसल साइन्स बहा: ।
- वाग्ले, दिनेश । २०६१ । समाचारको कारखानामा । नेपाल साप्ताहिक ४(३१): ३६ ।
- विरही, हरिहर । २०६३ । साप्ताहिक पत्रपत्रिका: जिम्मेवारी, चुनौती र सम्भावना । लोकतन्त्र स्मारिका । कमल जोशी, सूर्य थापा र परशु घिमिरे, सं., पृ. ६-१० ।
- काठमाडौं: साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका राष्ट्रिय सञ्जाल ।
- शर्मा, केदार । २०६३ । सफलताको शिकार । मिडिया अध्ययन १: १७७-१८४ । काठमाडौं: मार्टिन चौतारी ।

श्री ५ को सरकार । २०४७ । नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ । काठमाडौं: कानून किताब व्यवस्था समिति, कानून तथा न्याय मन्त्रालय ।

साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका राष्ट्रिय सञ्जाल । २०६३ । साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका राष्ट्रिय सञ्जाल-अवधारणा पत्र । लोकतन्त्र (स्मारिका) । कमल जोशी, सूर्य थापा र परशु घिमिरे, सं., पृ. १-४ । काठमाडौं: साप्ताहिक-पाक्षिक पत्रिका राष्ट्रिय सञ्जाल ।

Gurung, Chun B. 2002. Fast Growing Media Industry and Weeklies. *The Space Time Today*, 19 April, p. 4.

Paudyal, Badri. 1995. Political News or News about Politics ? In *Ideas and Reflections*. Mukti Rijal and Badri Paudyal, ed., pp. 21- 24. Kathmandu: Seminar Group, Mass Media and Democracy.